

Regulering

Hvorfor virker COVID-19-nedlukninger ikke?

Jonas Herby

Kvælende regulering eller en sikkerhed for samfundet?

Aksel Tarras Madsen

Interventionisme

Ludwig von Mises

Et opgør med overvågningsstaten

Rasmus Malver

Milton Friedman om virksomhedernes sociale ansvar

Niels Westy

Virksomhedernes sociale ansvar er at øge deres fortjeneste

Milton Friedman

Boganmeldelse

Anne Applebaum: Rød sult. Stalins hungersnød i Ukraine

Kåre Jansbøl

Den synlige hånd

Regulering

Torben Mark Pedersen

LIBERTAS

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personlig frihed.

Tidsskriftet Libertas postomdeles til medlemmer.

Tidsskriftet er indekseret i Dansk Artikelindeks.

Offentliggjort materiale – signeret eller usigneret – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger.

For indholdet hæfter alene forfatterne og redaktionen.

Redaktion

Torben Mark Pedersen (ansv.)

Johan J. R. Espersen

Otto Brøns-Petersen

Filip Steffensen

Signe Bøgevald Hansen

Redaktionen kan kontaktes på:

torbenmarkp@hotmail.com

Indhold Tema: Regulering

Temaindledning	3
Hvorfor virker COVID-19-nedlukninger ikke? <i>Jonas Herby</i>	4
Kvælende regulering eller en sikkerhed for samfundet? <i>Aksel Tarras Madsen</i>	12
Interventionisme <i>Ludwig von Mises</i>	21
Et opgør med overvågningsstaten <i>Rasmus Malver</i>	29
Milton Friedman om virksomhedernes sociale ansvar <i>Niels Westy</i>	34
Virksomhedernes sociale ansvar er at øge deres fortjeneste <i>Milton Friedman</i>	35
Boganmeldelse	
Anne Applebaum: Rød sult. Stalins hungersnød i Ukraine <i>Kåre Jansbøl</i>	40
Den synlige hånd	
Regulering <i>Torben Mark Pedersen</i>	44

Temaindledning

Krig og kriser har altid været en anledning til at øge graden af statsintervention i økonomien, og CORONA-epidemien var ingen undtagelse. Med et stort flertal i Folketinget bag sig, blev epidemiloven ændret, så virksomheder ikke kunne kræve erstatning for nedlukning, og hele erhverv blev lukket ned eller blev pålagt så skrappe restriktioner, at det ville være umuligt for dem at drive forretning.

Men hvorfor virkede nedlukningerne så ikke? Det er kontraintuitivt, at det ikke skulle reducere smittespredningen, når man forbyder større forsamlinger, koncerter, sportsarrangementer, barer, klubber og restauranter, hvor mange mennesker er samlet. Men det var tilsyneladende ikke tilfældet, og **Jonas Herby** skriver i den første artikel om, hvorfor nedlukningerne ikke virkede.

Den finansielle sektor – og her ikke mindst pengeinstitutterne – hører til den mest intensivt regulerede del af det private erhvervsliv, men er det rationelt? **Aksel Tarras Madsen** skriver om, hvor absurd megen af den finansielle regulering er.

Ludwig von Mises holdt i 1958 en forelæsning på universitetet i Buenos Aires om interventionisme, hvori han kritiserer enhver form for blandingsøkonomi og statsinterventionisme. Artiklen har tidligere været bragt i LIBERTAS, men fortjener et genoptryk – og en genlæsning, hvis man ikke har læst den før.

Rasmus Malver er stifter af og formand for Foreningen mod Ulovlig Logning, og han har skrevet en artikel til LIBERTAS om hele sagen om statens logning af alle teleoplysninger, som EU-domstolen ifølge Foreningen har kendt ulovlig.

Krav om at virksomhederne skal tage et socialt ansvar er ikke af nyere dato, og allerede i 1970 skrev Milton Friedman en klumme i New York Times om det spørgsmål. **Niels Westy** har oversat artiklen af Friedman og introducerer den. **Milton Friedmans** hovedpointe er, at virksomheder ikke har noget andet socialt

ansvar end at tjene flest mulig penge til ejerne, og så må det ellers være op til ejerne, hvordan de vil bruge deres egne penge på de sociale formål, de gerne vil støtte.

Stalins hungersnødkatastrofe i Ukraine kan siges at være resultatet af en form for statsinterventionisme, men konsekvenserne var ikke helt utilsigtede, og Anne Applebaum har skrevet om begivenhederne i bogen ”Rød sult. Stalins hungersnød i Ukraine”, der er anmeldt af **Kåre Jansbøl**.

Den synlige hånd handler om regulering, og er skrevet af **Torben Mark Pedersen**.

God læselyst

På redaktionens vegne

Torben Mark Pedersen

Hvorfor virker COVID-19-nedlukninger ikke?

Jonas Herby*

Hvorfor virker nedlukninger ikke? Det er kontraintuitivt, at et forsamlingsloft ikke reducerer smittespredningen. Hvis folk ikke kan mødes, så burde det jo begrænse virus' mulighed for at sprede sig. Ikke desto mindre viser en systematisk gennemgang af analyser af pandemien på tværs af lande og forskellige grader af nedlukning, at nedlukningerne i bedste fald har haft marginal effekt på antallet af dødsfald under pandemien. Og det er der faktisk være gode grunde til.

J o længere tid der går, jo bedre bliver vores viden om effekterne af at staten lukker samfundet ned som et middel til at håndtere COVID-19-pandemien. De første modelkørsler i starten af pandemien viste, at staten – hvis den begrænsede borgernes rettigheder og lukkede økonomien ned – kunne redde mange, mange liv. Men senere analyser af data for pandemiens udvikling og forskellige grader af nedlukning på tværs af lande viser, at effekten af nedlukningerne var marginal – og måske endda nul. Det kan der – som vi skal se – være mange gode forklaringer på, men inden vi ser på forklaringerne, bør vi tage et kort kig på evidensen og forløbet i evidens.

Modellerne skød langt over mål

Det mest kendte modelleringsstudie er nok studiet fra Imperial College, Ferguson m.fl. (2020), der udkom allerede 16. marts 2020. Altså samme dag som nedlukningen i Danmark begyndte med lukkede skoler. Studiet viste, at politikerne – ved at lukke landet ned – kunne reducere antallet af døde med omkring 98%. Og at alternativet ville være en katastrofe af format med over 500.000 døde i UK og 2,2 millioner døde i USA. Studiet havde stor betydning for, at Boris Johnson og hans regering

besluttede at lukke landet ned på trods af, at de indledningsvist havde ført en mere svensk strategi.

Svært at se stor effekt af nedlukningerne i data

Problemet med Imperial Colleges studie og lignende studier er, at de er baseret på modeller og stærkt påvirket af de antagelser, man lagde ind i modellerne. Og efter noget tid begyndte forskere fra hele verden – på baggrund af data for den faktisk udvikling i pandemien i forskellige lande – da også at stille spørgsmål ved de store lovede effekter. Et af de mest interessante data-baserede studier fra pandemiens tidlige forløb, er Atkeson m.fl. (2020) som fandt, at kontakttallet (R_t) – som fortæller hvor mange mennesker, en smittet i gennemsnit smitter – uanset hvor man kiggede hen, faldt til ca. 1 (så én smittet ca. smitter én anden, og pandemien derfor er i ro) indenfor 20-30 dage. Og siden er kontakttallet (på nær få udsving) blevet der, på trods af nye varianter, vacciner osv. I alle vestlige lande og amerikanske delstater så man dette mønster uanset graden af nedlukning (se nedenstående figur med europæiske lande fra Our World in Data, figur 1.

Samtidig begyndte det at stå klart, at der

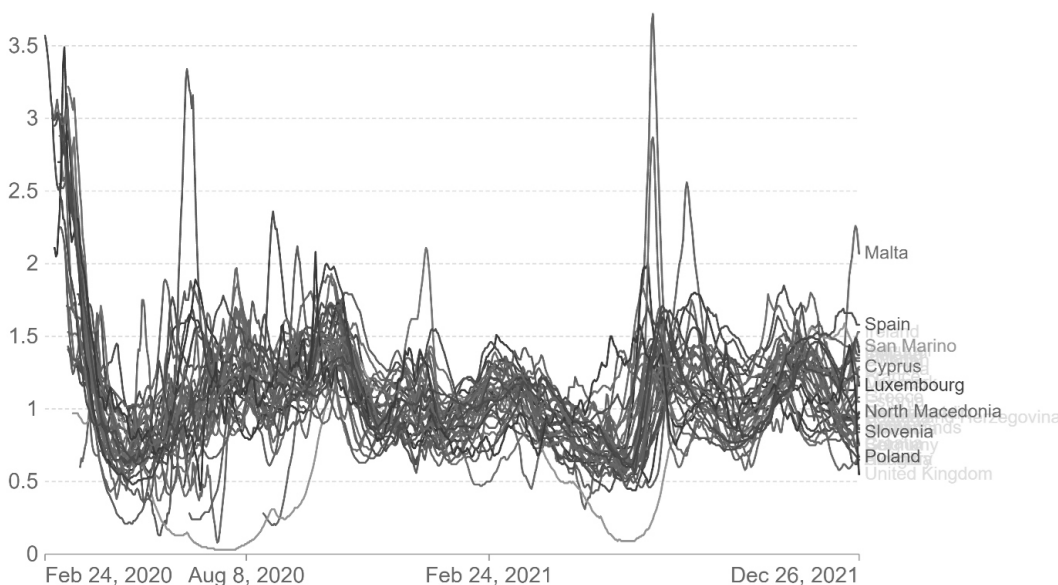
*Jonas Herby er specialkonsulent i tænketanken CEPOS og har beskæftiget sig intenst med corona og nedlukninger de seneste 20 måneder. Jonas er desuden podcastvært på "Regelstaten" og fast skribent på punditokraterne.dk.

Figur 1. Estimation af den effektive reproduktionsrate (R) for COVID-19

Estimate of the effective reproduction rate (R) of COVID-19

The reproduction rate represents the average number of new infections caused by a single infected individual. If the rate is greater than 1, the infection is able to spread in the population. If it is below 1, the number of cases occurring in the population will gradually decrease to zero.

Our World
in Data

Source: Arroyo-Marioli F, Bullano F, Kucinskas S, Rondón-Moreno C (2021) Tracking R of COVID-19: A new real-time estimation using the Kalman filter. CC BY

Kilde: <https://ourworldindata.org/explorers/coronavirus-data-explorer>

ikke var nogen korrelation mellem graden af nedlukning og antallet af døde i et land. Figur 2 på næste side viser sammenhængen mellem graden af nedlukning (X-aksen) og antallet af COVID-19-relaterede dødsfald (Y-aksen). Selvom manglende korrelation ikke er det samme som manglende kausalitet, var det alligevel et overraskende resultat. Hvorfor så man ikke tydeligt, at nedlukningerne virkede, når modellerne forudså meget store effekter?

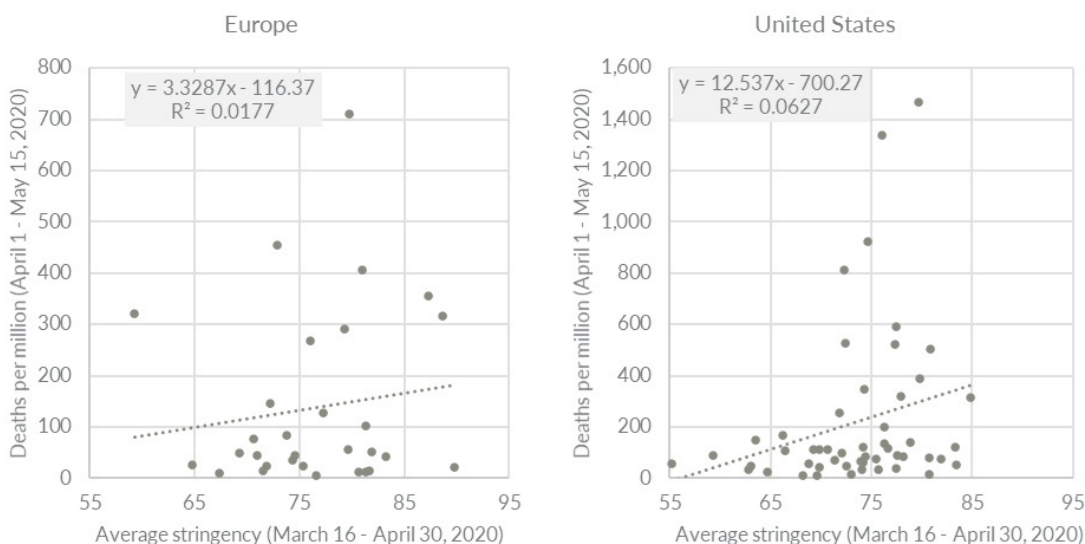
Den manglende korrelation blev i først omgang bortforklaret med, at det jo ville være lande med voldsomme pandemier, der lukkede mest ned. Men dette blev ikke understøttet af forskningen, som viste, at nedlukningen i et land primært var afhængig af nabolandenes nedlukning snarere end pandemiens udvikling (se f.eks. Sebhatu m.fl. (2020)). Politikerne gjorde altså som politikerne i de andre beslægtede lande, og justerede i mindre grad nedlukningen efter pandemiens udvikling i deres eget land. Et ikke overraskende resultat givet den meget ringe information, der var til rådighed

tidligt i pandemien. Man vidste ganske enkelt ikke, hvor slemt det stod til i de enkelte lande, da man lukkede ned.

Den manglende viden i starten af pandemien illustreres også ganske fint af nedenstående figur 3. Figuren viser, hvor mange dødsfald landene i Europa havde under første bølge i foråret 2020 sammenholdt med hvor hurtigt de blev ramt af COVID-19. X-aksen viser, hvornår landene nåede 20 døde pr. million indbyggere (X-aksen) og det samlede antal døde d. 30. juni 2020 (Y-aksen). Danmark nåede fx 20 døde pr. million d. 2. april – ca. da den danske nedlukning potentielt kunne have effekt på antallet af døde.¹ Figuren viser en tydelig sammenhæng mellem hvor hurtigt et land blev ramt, og hvor hårdt landet blev ramt. Og det vel at mærke uafhængigt af graden af nedlukning (målt ved stringency-indekset). Belgien, Sveri-

¹ Der går ca. 3-4 uger fra man smittes til man dør af COVID-19, så en eventuel effekt af nedlukningen i marts 2020 ville tidligst kunne ses i starten af april.

Figur 2. Plot af antal døde mod graden af nedlukning i Europa og USA

Kilde: Egne beregninger på data fra <https://ourworldindata.org/explorers/coronavirus-data-explorer>

ge og UK blev ramt lige hurtigt, og alle oplevede mange dødsfald, men deres nedlukning var vidt forskellig.² Belgien indførte udgangsforbud, Sverige havde ingen lockdown, og UK førte en blanding af først svensk og siden belgisk tilgang. Men alle tre lande oplevede altså mange døde (Belgien faktisk flest). Og ser man på gruppen af lande, der blev ramt sent, har de alle få dødsfald, uanset graden af nedlukning.

Ser man på tværnsnitsdata og simple korrelationer, er det altså svært at finde klar evidens for, at nedlukningerne har virket så godt, som vi blev lovet, figur 3.

Ingen samlet empirisk evidens for, at nedlukningerne har været effektive

Men korrelation er ikke kausalitet. Og manglende korrelation er heller ikke manglende kausalitet. Selvom man ikke kan se en umiddelbar årsagssammenhæng, betyder det derfor ikke nødvendigvis, at nedlukningerne ikke har virket. Og ser man på forskningen, er der da også mange studier, der rent faktisk finder en effekt af nedlukningerne, men der er også ad-

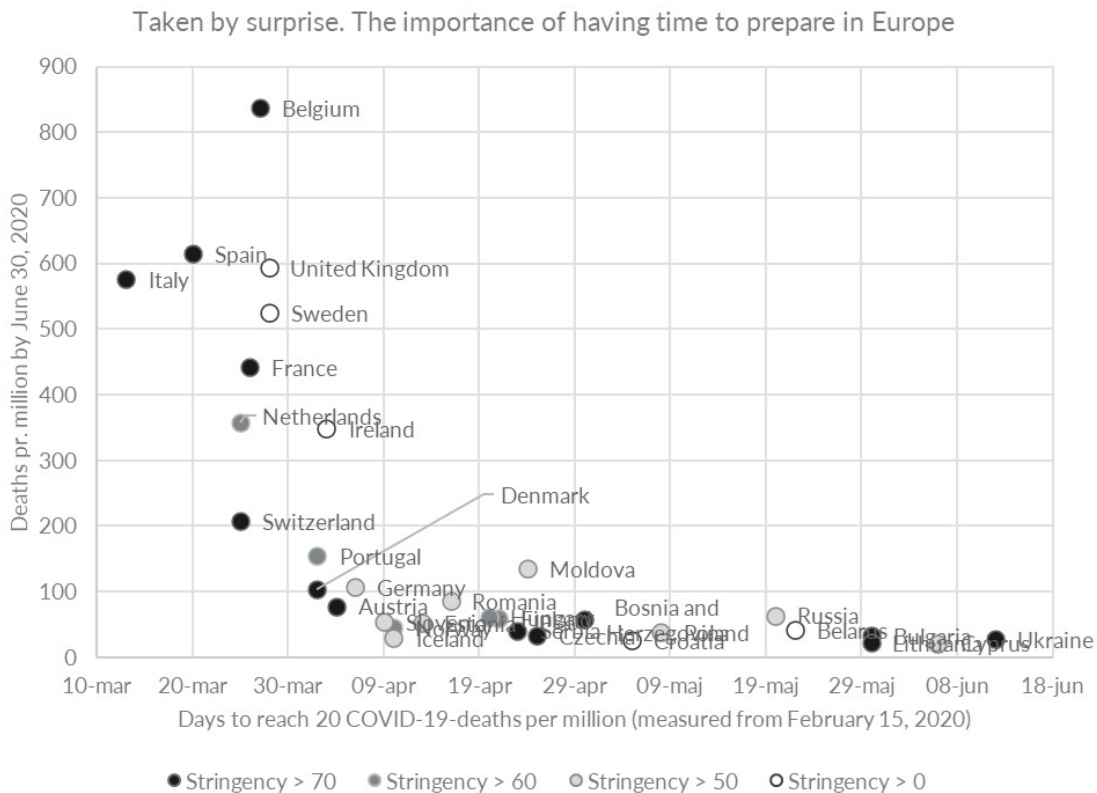
skillige studier, der finder nul effekt eller ligefrem en negativ effekt, så nedlukningerne førte til flere dødsfald (se fx Berry m.fl. (2021) og Chisadza m.fl. (2021)³). Jeg har læst hundredvis af disse studier, og jeg ser en klar tendens: modelleringsstudier finder en meget stor effekt af nedlukninger, mens empiriske studier (fx studier, der analyserer data på tværs af lande eller amerikanske delstater) finder meget mere beherskede effekter. En væsentlig årsag er, at modelleringsstudierne typisk fremskriver pandemien med og uden nedlukninger, og det er der meget store problemer ved. Helt åbenlyst har modellerne ikke været i stand til at fremskrive den kontrafaktiske udvikling korrekt (tænk f.eks. på de mange fejlskud fra Statens Serum Institut og regeringens ekspertgruppe), og efter min bedste overbevisning siger resultaterne fra modelleringsstudierne derfor intet om virkeligheden. På grund af de mange modelleringsstudier (eller studier, som i et eller andet omfang er bundet op på modelleringer)⁴

³ Bemærk at Chisadza m.fl. (2021) fejlfortolker sine egne resultater. Læs mere om dette her: <https://punditokraterne.dk/2021/11/01/er-nedlukningsforskerne-politisk-biased/>

⁴ Her er særligt Flaxman m.fl. (2020) kendt og vidt citeret, selvom kritikken af studiet har været nådesløs. Kort fortalt antager forfatterne, at det eneste, der kan påvirke pandemien, er nedlukningerne.

² Det er her interessant, at det lidt tilfældige forhold, at en tredjedel af svenskerne holder vinterferie i uge 9, havde afgørende indflydelse på, at Sverige blev ramt hårdt. Det viser forskning fra bl.a. Københavns Universitet, jf. bl.a. Arnarson (2021) og Björk m.fl. (2021).

Figur 3. Forholdet mellem antal dødsfald under første bølge i foråret 2020 og hastigheden med hvilken, de blev ramt af COVID-19

Kilde: Egne beregninger på data fra <https://ourworldindata.org/explorers/coronavirus-data-explorer>

kan det være svært at få et overblik over den empiriske litteratur. Særligt fordi mange af de reviews (gennemgang af den eksisterende litteratur), der er lavet, blander de forskellige typer af studier sammen. For at råde bod på dette har jeg – sammen med forskere fra Lund Universitet og John Hopkins – det seneste halve år gennemgået alle de studier, der analyserer effekten af nedlukninger på antallet af døde af COVID-19 på baggrund af empiriske metoder. Studiet udkommer meget snart som arbejds-papir, men jeg kan allerede nu afsløre, at vores konklusion ikke er væsentligt anderledes end konklusionen i Allen (2021), som skriver, at "the most recent research has shown that lockdowns have had, at best, a marginal effect on the number of Covid-19 deaths."

Og derfor finder de – naturligvis – store effekter af nedlukningerne. Se bl.a. Homburg og Kuhbandner (2020), Lewis (2020) og Lemoine (2020) for en uddybning af kritikken.

Hvorfor virker nedlukninger ikke? De fire adfærdstester

Men hvorfor påvirker det ikke antallet af døde, når regeringer begrænser borgernes muligheder for at mødes og smitte hinanden? Det lyder kontraintuitivt, men der er faktisk en række forklaringer på (eller teser for), hvordan det kan hænge sammen. Og det er disse teser, der – efter en meget lang indledning – er mit egentlige formål med denne artikel. Så her kommer de.

Tese 1: Folk reagerer på incitamenter

Folk reagerer på farer uden for deres dør. Når en pandemi raser, reagerer vi derfor ved at holde afstand og spritte hænder, uanset hvad regeringen siger. Vi "efterligner" altså en nedlukning, og derfor har statens nedlukning begrænset endelig effekt. Det hjælper ikke så meget at lukke barer, frisører osv., fordi langt de fleste alligevel ikke går til frisør eller på bar, når risikoen for at blive smittet med en farlig

sygdom er stor. Økonomisk kan man sige, at efterspørgslen efter dyre sygdomsforebyggende indsatser som social distancering og øget fokus på hygiejne er høj, når bl.a. smittetallene er høje. Når smittetallene og risikoen for alvorlige komplikationer er lave, er efterspørgslen efter disse sygdomsforebyggende indsatser derimod lav, og det kan endda være økonomisk (og moralsk) rationelt ikke at overholde reglerne – særligt hvis de er svære at håndhæve. I efteråret 2020 gennemgik jeg en række studier, der skelner mellem obligatoriske og frivillige adfærdsændringer (se Herby (2021a)). Studierne fandt – i gennemsnit – at disse ”frivillige” adfærdsændringer er ti gange vigtigere end statens nedlukninger (”tvungne” adfærdsændringer) i forhold til at bekæmpe COVID-19-pandemien. De frivillige adfærdsændringer betyder også, at hvis staten lukker nogle aktiviteter ned (de ikke-essentielle aktiviteter), vil folk til dels flytte deres aktiviteter til aktiviteter, der fortsat er åbne, hvilket bl.a. Goolsbee og Syverson (2020) viser rent faktisk sker. Hvis tese 1 er rigtig, og folk tilpasser deres adfærd til risikoen udenfor deres dør, har det nogle interessante implikationer, som er indeholdt i Tese 2.

Tese 2: Selv hvis nedlukningen virker initialt, vil adfærd virke modsat

Folk reagerer på stigende fare uden for deres dør, ved at passe ekstra meget på. Men den indsigst betyder også, at folk reagerer på *aftagende* fare uden for deres dør, ved at passe *mindre* på. Derfor vil nedlukningerne – selv hvis de lykkes med at smittereducere spredningen i starten – blive modvirket af adfærdsreaktioner, som potentielt kan modvirke effekten af nedlukningerne fuldstændigt. Hvis lukning af barer og restauranter får udbredelsen af sygdommen til at falde mod nul, falder efterspørgslen efter dyre sygdomsforebyggende indsatser som social distancering og øget fokus på hygiejne også mod nul, og så vil sygdommen komme tilbage. I december 2020 aflyste min familie vores 2-årige datters fødselsdagsfest, fordi smittetallene var høje. Ville vi have gjort det, hvis regeringen havde haft succes med at ”banke smitten ned” tidligere? Næppe. Denne form for adfærdsrespons kan også forklare, hvorfor

Subramanian og Kumar (2021) finder, at stigninger i COVID-19-tilfælde ikke er relateret til niveauer af vaccination i 68 lande og 2947 amter i USA. Folk, der er vaccineret og beskyttet mod alvorlig sygdom, har ganske enkelt mindre grund til at passe på. Tese 2 indebærer kort sagt, at der er en andenordens-effekt af adfærd, som modificerer førsteordens-effekten af både initial adfærd og nedlukning.

Tese 3: Staten kan kun regulere en begrænset del af smitteadfærd

Hvor meget af det, du har gjort under pandemien for at beskytte dig selv og andre mod at blive smittet, har været reguleret af staten? Hvor meget kunne meningsfyldt reguleres af staten? For mit eget vedkomne er det meget lidt. Som nævnt ovenfor, aflyste vi min datters fødselsdag, selvom det var lovligt at holde den. Jeg har også brugt håndsprit, arbejdet hjemme, er blevet testet før arrangementer, har hostet i ærmet, holdt stor afstand (især til ældre), kørt mindre i tog osv. Risikoen for at blive smittet med COVID-19 påvirkes af mange faktorer, og det er kun en begrænset del af disse, staten meningsfuldt kan regulere. Succesrige (målt på antal døde af COVID-19) lande som Danmark, Finland og Norge har gennem hele pandemien tilladt folk at gå på arbejde, bruge offentlig transport, have gæster osv. I disse lande – og mange som dem – var der gode muligheder for lovligt at mødes med andre og – når man mødes – springe alle sundhedsråd over. Men det gjorde folk ikke – i hvert fald ikke mens smitten var høj, jf. tese 1 og 2.

Tese 4: Utilsigtede konsekvenser

I påsken 2021 var jeg til påskefrokost. Påskefrokosten skulle have været holdt udendørs på en naturlegeplads, men den endte med at blive flyttet indendørs pga. forsamlingsforbuddet. Holdte vi frokosten ude, hvor risikoen for smitte ellers er meget lav, risikerede vi nemlig en bøde pga. det daværende forsamlingsloft. Og så var en højere smitterisiko trods alt at foretrække. Et konkret eksempel på, at regulering – der er indført for at reducere smitterisikoen – i stedet ender med at øge smitterisikoen. Nedlukninger verden over har ofte begrænset folks adgang til sikre (udendørs) steder såsom

strande, parker og zoologiske haver (det gælder også den nuværende nedlukning i Danmark), eller inkluderet udendørs maskepåbud eller udendørs forsamlingsloft, der tilskynder folk til at mødes på mindre sikre (indendørs) steder. Udgangsforbud risikerer også at isolere en inficeret person hjemme hos sin familie (for man bliver testet positiv), hvor han/hun risikerer at inficere familiemedlemmer med en højere viral belastning og forårsage mere alvorlig sygdom. Sådanne utilsigtede konsekvenser kan måske forklare, hvorfor fx Chernozhukov m.fl. (2021) finder, at udgangsforbud reducerer antallet af smittetilfælde, men ikke har nogen signifikant effekt på antallet af COVID-19-dødsfald.

Pandemiens ”jernlov”

Bemærk, at tesaerne – særligt tese 1 og 2 – faktisk betyder, at vi vil se ændringer i smitteniveauerne over tid, fordi omkostninger og gevinster ændrer sig. Om vinteren er det dyrere at passe meget på (f.eks. er det ikke særligt sjovt at holde julefrokost udendørs, mens påskefrokost kan gå an) og til jul er gevinsten ved at mødes for mange særligt høj. Derfor vil vi – også med adfærdsændringer – se svingende smitte over tid og f.eks. højere smitte om vinteren end om sommeren. Men smitten vil ikke komme ud af kontrol, så længe der er tale om en tilpas farlig sygdom, som det er praktisk muligt at beskytte sig imod. Min kollega, Otto Brøns-Petersen, har kaldt dette for pandemiens ”jernlov”, fordi det – som vi så i første figur – har holdt styr på konktallet under hele pandemien.⁵ Det er ganske enkelt svært at forestille sig, at vi mennesker ikke reagerer på de forhold verden byder os, uanset hvad staten siger (vi tager jo også regntøj på og paraplyen over os, når det regner, selvom staten ikke påbyder det).

Der er selvfølgelig mange andre faktorer, der kan forklare, hvorfor nedlukninger ikke har nogen effekt. Selv uden adfærdsændringer vil en epidemi før eller siden toppe. Når staten løbende indfører flere og flere restriktioner, vil den før eller siden indføre en restriktion, der passer med toppunktet på viruskurven. I for-

⁵ Du kan høre Otto og jeg tale om jernloven i afsnit 56 af podcastet Regelstaten, se <https://cepos.dk/podcast/regelstaten/>

året 2020 var vi desuden i slutningen af virus-sæsonen, da man lukkede ned, og måske er det det – og ikke (kun) ændret adfærd – der forklarer, hvorfor kontakttallet var dykket under 1 i både Tyskland og Storbritannien, inden man lukkede samfundet ned (se bl.a. Herby (2021b) og Wood (2021) for en beskrivelse af forskningen, der viser dette).

Jeg vil således ikke afvise, at der er andre forklaringer end adfærd på det pandemiforløb, vi har set. Men jeg kan konstatere, at adfærdstesaerne forklarer forløbet helt utroligt godt.

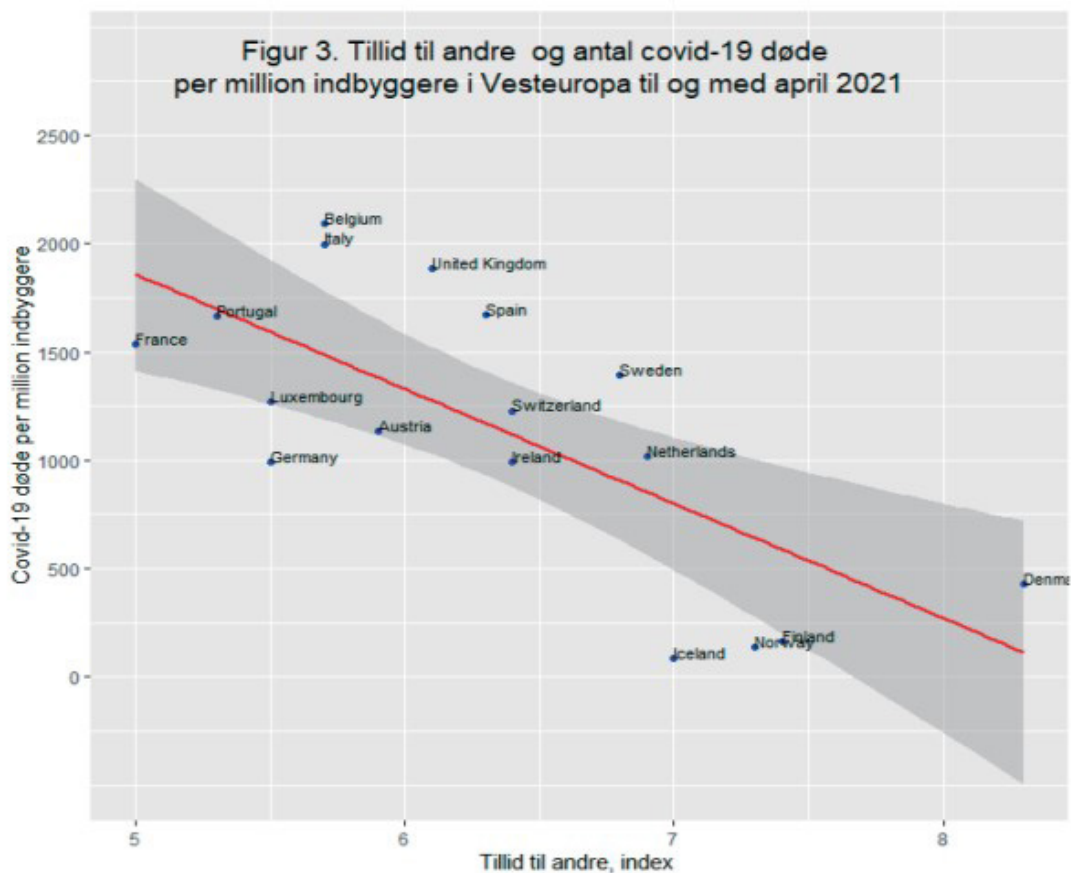
Efterskrift

Nedenstående bemærkelsesværdige figur 4 er fra Albæk (2021). Den viser antallet af COVID-19-døde i forhold til tilliden til andre i et land. Måske klarede Danmark sig præcist som forventet? Bemærk i øvrigt, at de fem lande, der ligger ovenfor konfidensintervallet (Belgien, Italien, Storbritannien, Spanien og Sverige), alle kan genfindes blandt de meget tidligt ramte i figuren ovenfor.

Litteratur

- Albæk, Karsten. 2021. “Covid-19 epidemien i Vesteuropa: betydningen af befolkningstæthed, andel ældre og tillid for dødelighed og økonomisk aktivitet”, 17.
- Allen, Douglas W. 2021. “Covid-19 Lockdown Cost/Benefits: A Critical Assessment of the Literature”. *International Journal of the Economics of Business*, september, 1–32. <https://doi.org/10.1080/13571516.2021.1976051>.
- Arnarson, Björn Thor. 2021. “Breaks and Breakouts: Explaining the Persistence of COVID-19”. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3775506>.
- Atkeson, Andrew, Karen Kopecky, og Tao Zha. 2020. “Four Stylized Facts about COVID-19”. *NBER Working Paper Series*, august. <https://doi.org/10.3386/w27719>.
- Berry, Christopher R., Anthony Fowler, Tamara Glazer, Samantha Handel-Meyer, og Alec MacMillen. 2021. “Evaluating the Effects of Shelter-in-Place Policies during the COVID-19 Pandemic”. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118 (15):e2019706118. <https://doi.org/10.1073/pnas.2019706118>.

Figur 4. Antal døde per mio. indbyggere mod indeks for tillid

org/10.1073/pnas.2019706118.

Björk, Jonas, Kristoffer Mattisson, og Anders Ahlbom. 2021. "Impact of Winter Holiday and Government Responses on Mortality in Europe during the First Wave of the COVID-19 Pandemic". *European Journal of Public Health*, februar, ckab017. <https://doi.org/10.1093/eurpub/ckab017>.

Chernozhukov, Victor, Hiroyuki Kasahara, og Paul Schrimpf. 2021. "Causal Impact of Masks, Policies, Behavior on Early Covid-19 Pandemic in the U.S." *Journal of Econometrics*, Pandemic Econometrics, 220 (1):23–62. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2020.09.003>.

Chisadza, Carolyn, Matthew Clance, og Rangan Gupta. 2021. "Government Effectiveness and the COVID-19 Pandemic". *Sustainability* 13 (6). Multidisciplinary Digital Publishing Institute:3042. <https://doi.org/10.3390/su13063042>.

Ferguson, Neil M, Daniel Laydon, Gemma Nedjati-Gilani, Natsuko Imai, Kylie Ainslie, Marc Baguelin, Sangeeta Bhatia, m.fl. 2020. "Impact of Non-Pharmaceutical Interventions (NPIs) to Reduce COVID-19 Mortality and Healthcare Demand", 20.

Flaxman, Seth, Swapnil Mishra, Axel Gandy, H. Juliette T. Unwin, Thomas A. Mellan, Helen Coupland, Charles Whittaker, m.fl. 2020. "Estimating the Effects of Non-Pharmaceutical Interventions on COVID-19 in Europe". *Nature* 584 (7820):257–61. <https://doi.org/10.1038/s41586-020-2405-7>.

Goolsbee, Austan, og Chad Syverson. 2020. "Fear, Lockdown, and Diversion: Comparing Drivers of Pandemic Economic Decline 2020". *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3631180>.

Herby, Jonas. 2021a. "A First Literature Review: Lockdowns Only Had a Small Effect on

COVID-19". *SSRN Electronic Journal*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3764553>.

———. 2021b. "Kontakttallet faldt FØR nedlukningerne. Også i Tyskland". *Punditokraterne* (blog). 4. juni 2021. <https://punditokraterne.dk/2021/06/04/kontakttallet-faldt-foer-nedlukningerne-ogsaa-i-tyskland/>.

Homburg, Stefan, og Christof Kuhbandner. 2020. "Comment on Flaxman et al. (2020, Nature: The Illusory Effects of Non-Pharmaceutical Interventions on COVID-19 in Europe". *Nature* 584 (7820):257–61.

Lemoine, Philippe. 2020. "Lockdowns, Science and Voodoo Magic". *Nec Pluribus Impar*. 4. december 2020. <https://necpluribusimpar.net/lockdowns-science-and-voodoo-magic/>.

Lewis, Nic. 2020. "Did Lockdowns Really Save 3 Million COVID-19 Deaths, as Flaxman et al. Claim?" *Climate Etc*. 21. juni 2020. <https://judithcurry.com/2020/06/21/did-lockdowns-really-save-3-million-covid-19-deaths-as-flaxman-et-al-claim/>.

Sebhatu, Abiel, Karl Wennberg, Stefan Arora-Jonsson, og Staffan I. Lindberg. 2020. "Explaining the Homogeneous Diffusion of COVID-19 Non-pharmaceutical Interventions across Heterogeneous Countries". *PNAS*, august, 202010625. <https://doi.org/10.1073/pnas.2010625117>.

Subramanian, S. V., og Akhil Kumar. 2021. "Increases in COVID-19 Are Unrelated to Levels of Vaccination across 68 Countries and 2947 Counties in the United States". *European Journal of Epidemiology*, september. <https://doi.org/10.1007/s10654-021-00808-7>.

Wood, Simon. 2021. "Covid and the Lockdown Effect: A Look at the Evidence". *The Spectator*. 2021. <https://www.spectator.co.uk/article/covid-and-the-lockdown-effect-a-look-at-the-evidence>.

Kvælende regulering eller en sikkerhed for samfundet?

Aksel Tarras Madsen

Siden 2010 er reguleringen af den finansielle sektor eksploderet. Sektorens virksomheder har altid været reguleret og underlagt strammere regler og krav end øvrige private selskaber og virksomheder. Artiklen søger at beskrive de overordnede linjer i de sidste 10 års regulering. Den fundamentale bankregulering har haft det sigte at styrke bankernes bonitet, men overreguleringen har negative konsekvenser. Herudover peger artiklen på nye tendenser i reguleringen, hvor myndighederne søger at fremme bestemte politiske mål gennem den finansielle sektor. Artiklen påpeger det problematiske i, at reguleringen skaber en homogen og ensartet sektor. Da homogenitet udgør en risiko for, at sektoren bliver finansielt svag på de samme parametre.

Absurdistand, Kafka og hvordan vi endte her.

Hvorfor skal *LIBERTAS*' læsere belastes med en artikel om regulering? Da regulering indirekte har betydning for alle borgere, er det af almen interesse at forsøge at forstå, hvorfor der er regulering, samt hvilke mulige negative følger reguleringen har. Artiklen tilstræber at beskrive udviklingen i reguleringen af den finansielle sektor, dernæst rejse debatten, hvorfor regulering blot vokser i omfang? Reguleringen vokser konstant i samfundet. Artiklen skitserer den sørgelige historien om den finansielle industri – og giver et indblik i en aktuel udvikling, der er drevet frem af internationale aftaler og lovgivning, grundlagt i EU - og født ud af det bureaukratiske system.

Forst: Den positive regulering og hvorfor det gik galt.

Der findes nødvendig og god regulering. Det er lovgivning, der sikrer den private ejendomsret. Det er et retssystem der sætter alle lige for loven, det er en lovgivning der gør det

muligt at etablere selskaber, og dermed sprede risikoen i investeringer, en lovgivning og en samfundsorden, hvor aftaleret kan håndhæves, et retssystem der sikrer den enkelte imod magthaveres vilkårlighed. Det er den gode regulering, de grundlæggende institutioner, hvorfra det moderne velstående samfund vokser, North (1990). I et samfund hvor folk bor tættere og tættere sammen, er regler og normer for hvordan man lever sammen også fornuftige, men derfra og til hvor vi er i dag, er der et gigantisk spring. Den ulykkelige udvikling er født ud af en positiv tro på politik. Den positive tro på politik, er, at man bilder sig selv ind, at man kan gøre godt gennem politik. Sandheden er, at man alene kan gøre godt gennem at give den enkelte de gode rammer for tilværelsen - og så må den enkelte selv udfylde tilværelsen indenfor disse rammer. Den positive tro på politik, har det indbyggede hovmod, at hvis vi blot gøre X så vil Z aldrig opstå. Enten vil ulykkerne aldrig ramme, eller et bestemt gode være opnået.

Formålet med den negative tro på politik er, at begrænse magthavernes magt, så magthaverne ikke bilder sig ind, at de kan detailstyre alt i

tilværelsen. Detailstyre til det bedre for et eller andet kollektivt gode, men alene har syn for de overordnede rammer. Desværre er det ikke den forståelse af politik der er fremhævskende. Den fremhævskende ideologi har i dag sit afsæt i en forståelse af positive menneskerettighederne. Der er positive rettigheder og negative rettigheder, og alle steder, hvor der tages afsæt i positive rettigheder, går det galt. Pointen er, at den enorme regulering der foregår i alle områder af tilværelsen, af alle industrier (fødevarer, medicin, finans, bygge, restauranter osv.), har sit afsæt i begrebet de positive rettigheder. De positive rettigheder, som dermed giver politikerne og bureaukraterne det hovmod, at hvis vi bare har den rigtige regulering, så undergår vi noget slemt, f.eks. en stor økonomisk nedtur som i 2008.

Intentioner er altid farlige.

Det man har gjort, for at reducere risikoen for en ny økonomisk nedtur i den finansielle sektor og for at sikre finansiell stabilitet, er at indføre ny og omfattende regulering, men reguleringen har blot den intention, reguleringen indføres med det postulat, at det giver større finansiell stabilitet¹. Resultatet af reguleringen viser sig først år efter at reguleringen er indført. Intentioner sælger altid let og enkelt. Følgerne af de positive intentioner, kommer sjældent til at stå til regnskab for resultatet af reguleringen.

Et eksempel herpå er fødevarekontrollens Smiley ordning. Den gang ordningen blev vedtaget protesterede nogle borgerlige politikere i Folketinget, men ordningen blev vedtaget og i dag tror alle, at det er en vigtig og god ordning.

¹ Se f.eks. indledningen til kommissionens delegerede forordning (EU) 2015/61 af 10. okt. 2014: ”I den tidlige »likviditetsfase« i finanskrisen, som begyndte i 2007, oplevede mange kreditinstitutter trods et tilstrækkeligt kapitalniveau store vanskeligheder, fordi de ikke havde forvaltet deres likviditetsrisiko fornuftigt. Nogle kreditinstitutter blev i for høj grad afhængige af kortsigtet finansiering, som hurtigt tørrede ud, da krisen startede.” Det er alene et synspunkt. En alternativ vurdering vil være, at påpege at likviditetsproblemerne i 2007 opstod pga. en for stram pengepolitik. At stramningen i pengepolitikken skabte fundamentet under pengemarkeds- og likviditetsudfordringerne i 2007-2009.

Men fordi fødevarekontrollen har været forbi for 5 uger siden, betyder det jo ikke at pizzabageren har husket at vaske hænder den dag du handler, han vaske hænder fordi syge kunder er dårligt for hans forretning. Noma serverer ikke myrer for at gøre kunderne syge, men fordi de er Noma, og hvis en kunde blev syg af at spise på Noma, ville det være en global skandale, så det sker ikke. Statslige kontrollanter reducerer ikke risikoen for at spise dårligt, men markedet, incitamentsstrukturen for restauranterne, hvad enten det er kebab og pizza eller Noma og Geranium. De statslige kontrollanter har blot besværliggjort og fordyret at drive en restaurant.

En reguleringshistorie, kort fortalt

I 1895 fik Danmark sin først lov for banker – og sparekasser. Den var på 4 sider. I dag har vi Lov om Finansiell Virksomhed, den er på 350 sider, den udspringer af CRD I til V og CRR2, der snart suppleres med CRR3 og CRDVI. CRD står for Capital Requirements Directive. Direktivet er EU Parlamentets vedtagne lovgivning for bankdrift i EU. CRD implementeres i national lovgivning og vedtages i Folketinget ved at indskrive bestemmelserne i dansk ret, i Lov om Finansiell virksomhed. CRD har først retsvirkning, når Lov om Finansiell virksomhed er vedtaget i Folketinget. Men, det komiske er, at CRD I, II, III, IV, V og VI udmøntes i CRR, der står for Capital Requirements Regulation. CRR beskriver, hvordan de enkelte artikler skal gennemføres i praksis. CRR er tættere på hvad vi i Danmark benævner Lovbekendtgørelse, men CRR har retsvirkning fra det øjeblik den er vedtaget i EU – også selv om dens lovgivningsmæssige moder CRD ikke er tiltrådt af de nationale parlamenter. Derfor har alle, der arbejder med regulering i banker, tilsyn og interesseorganisationer fokus på indholdet i CRR. Som supplement til artiklerne i CRR udsender EBA (European Banking Authority) Guid Lines (GL) og RTS'er – Regulatory Technical Standards. RTS'erne går i dybden med et område i CRR'en, så der kommer et ekstralag på. En RTS kan være fra 20 sider til 250 sider, sammen med RTS'er udsender EBA også Guide Lines (GL) der er også større eller mindre vejledninger, der skal følges. Bankerne skal leve op til

de krav og anvisninger der er i en RTS eller en GL. På EBA's hjemmeside er der en fin oversigt over mængden af regulatoriske områder, så den interesserede kan finde mere indsigt i alle områder².

Ovenstående er alene et lille bitte hjørne af reguleringen af den finansielle sektor – i denne artikel ses der kun på regulering af banker og realkreditinstitutter. Hele industrien af kapitalforvaltning og skades- og livsforsikring er underlagt eget europæisk tilsyn EIOPA, med bl.a. hele Solvency reguleringspakken. Det vil vi lade ligge i denne artikel, blot påpege at der er mange fælles mængder og fælles tankesæt omkring regulering af finansielle virksomheder der er ens.

Udover CRD er bankerne også underlagt BRRD (Banking Recovery Resolution Directive) – et direktiv der skal sikre, at en bank ikke kommer i problemer. Kommer banken alligevel i problemer, så ligger der en afviklingsplan. Til BRRD'en, der er på ca. 160 sider³, er der også RTS'er og GL'er⁴. Derudover er der hele fondsområdet, med MiFiD I og II, version 1 kom i 2004. MiFiD er Markets in Financial Instruments Directive. Direktivet regulerer handlen med aktier og obligationer, samt øger kravene til hvad der informeres om, inden en bankkunde kan få lov til at handle. Når borddamen eller herren klager over, hvor mange sider en bankkunde skal underskrive og at de skal klassificere deres "investorprofil", kan de bl.a. takke MiFiD reguleringen. Den trådte i kraft i 2004, men forhindrede ikke at bankkunder fik købt for mange Roskilde Bank aktier. Efter MiFiD I fulgte MiFiD II, hvorved detailreguleringen øgedes yderligere. MiFiD regulerer hvordan handelspladser for aktier, obligationer m.m. skal agere og hvad investorer skal være klar over når de investerer, og hvem der skal

informere hvad hvornår. Der kan givetvis findes eksempler på, at en bankkunde er rådgivet forkert, men omkostningerne ved at indføre MiFiD reguleringen bør sættes i forhold til de potentielle ulykker reguleringen forhindrer. Der findes ikke cost-benefit-analyser af den indførte bankregulering.

Den finansielle sektor er blevet beriget med megen ny regulering, bl.a. CSDR – Central Securities Depositories Regulation. Formålet med CSDR er, forsimplet sagt, at regulere værdipapircentraler og afvikling af værdipapirhandel, og markedspladsens aktører reguleres, samt bryde de monopoler værdipapircentraler og fondsbørser havde etableret. Så der er i dag langt fra handelspladsen, hvor folk med et aktiv mødtes med køber og aftalte prisen til den elektroniske handelsplads, hvor alt er overvåget og sikret.

Blandt de sidste reguleringsområder jeg vil berøre er hvidvask og anti-terror finansiering. AML (Anti Money Laundering), der er det store nye dyr i reguleringsåbenbaringen. Med den regulering vil man bekæmpe økonomisk kriminalitet og terror. På AML-området træder det sjette EU-direktiv i kraft i løbet af det kommende år. I alt er det tusindvis af tider, artikler og tekniske standarder der skal følges, for i dag at kunne drive et pengeinstitut. En afstikker af AML er PEP lister. Politisk Eksponerede Personer, den rammer alene nogle få hundrede personer i Danmark og så stakkels bankansatte, der en gang om året skal ringe til PEP's. For, er du medlem af en hovedbestyrelse i et parti, departementschef, eller medlem af Folketinget, overvåges dine transaktioner. Får du indbetalt få tusinde kroner på din konto, kan du blive ringet op af en venlig bankansat, der spørger til, hvor de penge kommer fra – det kunne jo være bestikkelse, når du nu er så indflydelsesrig person som et HB-medlem. På PEP listen står dog ikke medlemmer af en kommunalbestyrelse eller medlemmer af teknisk udvalg i kommunerne, der kan påvirke f.eks. byggetilladelser – så de politikere, der virkelig kan øve indflydelse og påvirke beslutninger, der påvirker dagligdagen for enkeltindivider, de overvåges ikke. Dette ikke for at sige, at listen skal udvides, men blot påpege det umulige i, at lave prædefinerede lister for, hvem der er eksponere-

² Se EBA: www.eba.europa.eu/regulation-and-policy

³ Direktiv 2014/59/EU af 15. maj 2014 om et regelsæt for genopretning og afvikling af kreditinstitutter og investeringsselskaber.

⁴ Den interesserede læser kan finde alt om BRRD regulering på Finanstilsynets hjemmeside eller på EBA (Den interesserede læser kan se mere her: www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/single-rulebook/interactive-single-rulebook/100546)

rede for at begå kriminelle handlinger.

Hele AML-reguleringen bygger på, at pengeinstituttet skal vide hvor pengene kommer fra når pengene indsættes på en konto. Det er også derfor, at kontanter nu i realiteten er forbudt. Du må ikke modtage kontantbetaling, trods faktura og momsbetaling m.v. på mere end 25 tusinde kr. Tidligere var grænsen 50 tusinde kr., før det var der ikke en grænse. Pengeinstitutter er nu sat til at varetage en tilsynsopgave med at forfølge pengestrømme, se til at de kan spores til deres ophav – for dermed at fange kriminelle penge eller i det mindste gøre det besværligt for kriminelle penge at komme rundt i systemet. For at gøre det hele effektivt, overvåges nu alle borgeres transaktioner (i princippet) hele tiden, for at afdække om der sker noget mistænkeligt. Opdager banken noget mistænkeligt, så skal det indberettes til myndighederne, her SØIK. Bankerne indberetter titusinder af mistænkelige transaktioner – og det har endnu ikke ført til fangst af narkobaroner, korrupte politikere i lande langt væk, ISIS-terror eller andre af verdens onde fyrster.

Den kriminelle økonomi anslås at være verdens sjette største økonomi, på størrelse med Tysklands samlede økonomi⁵. Den kriminelle økonomi er gigantisk, men at bekæmpe den med detailregulering af, hvordan pengeinstitutterne skal overvåge deres kunder, virker som en ren implementering af Sisyfos myten. Sisyfos var dog en lykkelig mand, skal vi trøste os med iflg. Camus - eller rettere, det er den trøst vi kan finde i den uendelige rullende stenen op og op igen og igen. Den formålsløse tilværelse, hvor absurditeten træder tydeligere og tydeligere frem, er hvad den monstrøse regulering fører med sig. Inden vi slutter dette lille afsnit om hvilke regulering der er væltet ned over den finansielle sektor, og vi er nået til delkonklusionen, at absurditeten titter frem, så toppes det hele af ESG!

Man kan bl.a. muntre sig med en rapport fra

⁵ Oplysningen hørt på en conference, hvor centralbank folk deltog. Iflg. *Freakonomics* udgør den sorte økonomi anslået 22 pct. af den globale økonomi. Størst i udviklingslandene. Analysen omtales på voux.eu.org, se bl.a. her: [voux.eu.org / article/shadow-economies-around-world-model-based-estimates](http://voux.eu.org/article/shadow-economies-around-world-model-based-estimates)

EBA på 166 sider om "EBA REPORT ON MANAGEMENT AND SUPERVISION OF ESG RISKS FOR CREDIT INSTITUTIONS AND INVESTMENT FIRMS EBA/REP/2021/18" – hvad er så ESG? I indledningen til rapporten forklarer EBA, at: "The EBA has received several mandates to assess how to include Environmental, Social and Governance (ESG) risks into the three pillars of the banking prudential framework. This report assesses their potential inclusion in Pillar 2 by providing common definitions of ESG risks, elaborating on the arrangements, processes, mechanisms and strategies to be implemented by credit institutions and investment firms (institutions) to identify, assess and manage ESG risks, and recommending how ESG risks should be included in the supervisory review and evaluation performed by competent authorities." De tre søjler EBA nævner, er: Søjle I der omfatter en fælles europæisk regelsæt for at drive bank, søjle II hvoraf det kommer, at bankernes ledelse skal tage "grønne" hensyn og Søjle III er hvordan institutterne skal offentliggøre informationer om deres forretning.

Bankerne skal nu indregne "grønne" effekter og vurderinger i kreditgivning, og vurdere sociale hensyn når der træffes beslutninger. Alle beslutningsprocesser i en bank (governance) skal tages hensyn til klima, miljø og sociale forhold når der træffes beslutninger. Her er det man savner en finansfaglig indsigelse, for hvis klimarisici er en trussel mod din investerings cash flow, så vil det fremgå af prisen på det aktiv eller hvis dit investeringsaktiv vil løse adskillige af fremtidens udfordringer, vil det afspejle sig i det forventede cash flow til din investering. Hvad enten du vinder eller taber på potentielle fremtidige strukturelle ændringer i samfundet, vil det være afspejlet i forventningerne til din pengestrøm, og dermed er fremtidige ændringer en helt naturlig del af beslutningsprocessen i et pengeinstitut. I en fri markedsøkonomi, er der fra begyndelsen af taget højde for "ESG-forhold". Der tages højde for alt hvad investoren eller entreprenøren kan tage højde for, og summen af al viden er i markedet, Hayek (1945). Det er en del af konceptet og det smukke i en markedsøkonomi. ESG-regulering sikrer ikke noget nyt, men

skævvrider blot markedsøkonomien ved at udpege specifikke områder til enten at være gode eller dårlige. I 1970'erne var diskussionen om virksomheder også skulle tage sociale hensyn og ikke kun have fokus på indtjeningen. Milton Friedman (1970) har et berømt essay, hvor han påviser, at den tankegang er forkert.⁶ En virksomhed gavner samfundet mest ved at have fokus på sin forretning og ikke noget andet. Her er vi langt forbi, med reguleringen af moderne finans. Der er et akut behov for at genlæse og reintroducere Friedman.

Hvordan er det kommet så vidt

Bankvirksomhed har altid været reguleret⁷. Det primære argument er, at banker modtager indskud fra borgere og virksomheder. Banken er det sted, hvor vi kan placere penge, indskyderen låner pengene til banken. Det kræver stor tillid til banken, stor sikkerhed for at banken ikke går konkurs og indskyderen taber penge og opsparing. Derfor har myndighederne stiller krav til kapitalen, krav til soliditeten af banken. Soliditetskrav var der allerede i den først lov om bankvirksomhed i Danmark. Ikke omfattende, men dog krav til kapitalen. Hvor der fra 1880⁸ oprettedes et Sparekassetilsyn og fra 1920 et tilsyn for bankerne, disse to blev fusioneret i 1963 til Tilsynet for Bank -og Sparekassevirksomhed, der i 1988 blev lagt sammen med Forsikringstilsynet til Finanstilsynet som vi kender i dag. I nogle lande hører finanstilsynet under Nationalbanken, i Danmark er det under Erhvervs- og økonomiministeriet.

Det forhold, at der ses på en virksomhed fra uafhængig tredjepart, kendes også fra revision af regnskaber. Behovet for revision opstod spontant. De første eksempler på revisions-

⁶ Se artiklen af Milton Friedman i dette nummer af *LIBERTAS*, Friedman (1970).
⁷ Der har været kortere historiske perioder med "Free banking" bl.a. i Skotland. Det kunne blive en selvstændig artikel for *Libertas*. Aktuelt lader vi det stå som en historisk parentes.

⁸ *Dansk Pengepolitisk Historie*, bind 1 side 336. Christian den Niendes Sparekasselov var på 12 paragraffer! 12! I dag er Bekendtgørelse af lov om Finansiell Virksomhed på 229 sider (i stedet for 4) og med mere end 420 paragraffer. LBK nr. 1447 af 11/09/2020. Christian den Tiendes lov fra 1920 om Banker var på 23 paragraffer.

virksomhed kommer fra Skotland, hvor aktionærer bad mænd med et godt ry for hæderlighed og god moral om at se regnskaberne igennem i den virksomhed de havde investeret i, Flint (1988). Det er samme intention med et finanstilsyn, at en uafhængig og kompetent tredjepart ser ind i et selskab og udtaler sig om selskabet. Det giver investorerne og indskydere og kunder en betryggelse i, at det ikke kan gå helt galt. Det kritiske punkt med tilsyn og indskydergarantier er, hvordan er incitament strukturen for den enkelte aktør i og omkring bankerne. Med den oprindelige revisionsordning betalte aktionærerne for at et selskab blev set efter – og selskabet skulle åbne sine regnskabsbøger for revisionen. Med offentlige tilsyn er det en politisk institution der ser en offentligt reguleret sektor efter ift. politiske mål og vedtagne lovgivning.

En væsentlig forskel på Danmark og udlandet var, at i Danmark blev indskydergarantiordningen først etableret i 1987-88, Brøns-Petersen (2018). I modsætning til USA, hvor en garantiordning blev etableret i 1930'erne. Indskydergarantiordninger er et kapitaltilskud til bankerne. Kapitaltilskuddet gør, at bankerne kan drive deres virksomhed med mindre kapital, end hvis der ikke var en garanti for indskyderne. Dermed bidrager indskydergarantiordningerne til den finansielle stabilitet, men har den negative effekt, at indskyderne kan handle helt ansvarsfrit – op til garantigrænsen – og dermed medfinansierer bankforretninger for billigt ift. risiko. Denne uhensigtsmæssighed er myndighederne naturligvis klar over, hvorfor de øger tilsynet med alle banker for at se på, hvordan der drives bank. Dermed er en "regulerings-proptrækker" etableret. Tilsynet og medfølgende lovgivning kan altid tage en drejning yderligere, altid bore lidt dybere, altid skrue proptrækkeren lidt længere ned.

Lovgivningen har taget massiv fart de seneste 10 år. Efter 2008 krisen har politikerne og de regulerende myndigheder entydigt draget den konklusion, at det var for lidt regulering, der udløste krisen i 2008, hvorfor mere regulering er godt. I EU er der et udtalt ønske om at undgå en gentagelse af 2008 krisen, og megen lovgivning begrundes heri.

EBA's opgave er defineret som: "The EBA is

an independent EU Authority which works to ensure effective and consistent prudential regulation and supervision across the European banking sector”⁹. Hermed overvåger EBA ikke blot alle banker i Europa, men også alle tilsyn, at de nationale tilsyn foretager deres tilsyn efter de retningslinjer som EBA har udstedt¹⁰. Dermed er EBA også kritisk overfor nationale afvigelse fra den fælles europæiske bankstandard. SREP benævnes retningslinjerne for hvordan nationale tilsyn skal agere. Hvem vogter vogterne problematikken forsøger man at løse gennem en EU overvoger, der så skal stå til regnskab for EU-parlamentet. SREP er den mundrette forkortelse for “Guidelines for common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP) and supervisory stress testing”. SREP vejledningen er på 218 sider.

I dansk lovgivning er meget koncentreret i Ledelsesbekendtgørelsen, også benævnt §71 bekendtgørelsen, jf. §71 i Lov om Finansiell virksomhed. Bekendtgørelsen stiller krav til, hvordan ledelsen i et pengeinstitut skal forholde sig til de forskellige elementer i pengeinstitutdrift. Krav til bestyrelse og direktion, kreditgivning -og vurdering, markeds -og likviditetsrisiko, operationel risiko, risikostyring generelt, modelrisiko, gearing o.s.v. fremgår af bekendtgørelsen. Mange af kravene er yderst fornuftige. Kravene til, hvad der skal gøres i en ordentlig kreditgivning, er noget, en veldreven bank ville gøre uanset, om der var denne bekendtgørelse eller ej. Den historiske årsag til §71, der er gældende i dansk – og europæisk ret er, at gennem krisen i 2008 var de banker, der gik ned, præget af en kreditgivning, der ikke levede op til, hvad der forstås ved ordentlig bankdrift. Eller bankerne fik problemer pga. den pludselige begrænsning i likviditeten, der var

tilgængelig i markedet. Problemet med detail reguleringen er, at den skaber en homogenitet blandt alle pengeinstitutter - fordi reguleringen ensarter måden bankdriften skal udmøntes på. En homogenitet der risikerer at gøre det finansielle system skrøbeligt, skrøbeligt overfor de samme svagheder, da alle institutter er blevet ensrettet til et format gennem regulering.

Accelerationen i reguleringen

Begyndte inden krisen i 2008, men krisen gav myndighederne en anledning til at udvide deres område. Den moderne bankregulering tog sin begyndelse med implementering af Basel I, i 1988. BIS (Bank for International Settlements) har hovedsæde i Basel og agerer som bank for centralbanker. Aktionærer i BIS er de 64 medlemslandes nationalbanker (se: bis.org) og BIS har i mange år arbejdet for en ensartet regulering af bankerne. BIS beskriver deres opgave som: ”Our mission is to support central banks’ pursuit of monetary and financial stability through international cooperation, and to act as a bank for central banks”. Efter en længere årrække kom Basel I regelsættet, hvor kapitalkravet i et pengeinstitut blev bestemt ud fra en standardiseret risikoopgørelse af bankens aktiver. I Danmark havde man tidligere opgjort kapitalkravet i forhold til forpligtelserne, så minimumskapitalkravet blev opgjort til 12% af forpligtelserne¹¹. Med implementeringen i 1988 skulle banken have en minimums kapital svarende til 8% af de risikovægtede aktiver, hvilket var en klar lempelse af kapitalkravene i Danmark. Med indførelsen af begrebet risikovægtede aktiver begyndte man fra myndighedsside at angive, hvilke udlånsforretnin-

¹¹ Det var ud fra det argument, at kapitalen, det der er tilbage til at betale kreditorerne når et institut går ned. Det er den tankegang der stadig gælder for forsikringselskaber. Forsikringselskabernes forpligtelser i form af livsforsikringer og skadesforsikringer er opgjort og er værdiansat i forskellige passivposter. Præmieindbetalingerne er placeret i forskellige aktiver og endelig er det lovpligtige kapitalkrav opgjort som værende en minimumsandel af passivposterne. Hvilket der er en smuk logik i. Samme logik kunne man have beholdt i et pengeinstitut, men man valgte at opgjøre kapitalkravet ud fra begrebet de risikovægtede aktiver.

⁹ Se EBA hjemmeside: www.eba.europa.eu/

¹⁰ EBA er tilsyn for alle banker i bankunionen. Den er Danmark ikke med i, hvorfor det danske Finanstilsyn fører tilsyn med danske banker, men fordi vi er i EU så gælder den regulering der omfatter bankunionens medlemmer også Danmark. Finanstilsynet og danske myndigheder kan så vælge at implementerer reglerne skrapere end man har gjort i EU. Hvorfor der er en konstant debat om dansk overimplementering af EBA regler.

ger man favoriserede frem for andre. Udlån til boligformål fik lempeligere vægte end udlån til erhvervsvirksomheder. Hvorfor der kun skulle anvendes 4 kr. kapital til udlån sikret ved pant i fast ejendom og 8 kr. ved udlån til en virksomhed. Fra et risikosynspunkt giver det god mening, det er også sådan bankerne ville agere uden regulering, at pant sikret udlån ville være mere gearret end ikke fuldt pant sikret udlån. En højere gearing betyder en lavere egenkapitalandel og dermed kan der opnås et acceptabelt egenkapitalafkast selv om marginalen på udlånet er lav.

BIS er ikke en organisation der har et folkeligt mandat eller står under nogen form for parlamentarisk kontrol. På trods af dette er der en accept af, at når Basel komiteen kommer med forslag til regulering af bankerne, så implementerer EU det, ord til andet i Capital Requirement Direktiverne, CRD I implementerede Basel I i europæisk lovgivning.

Basel II. Efter at Basel I og de standardiserede risikovægtede aktiver, havde været omdrejningspunktet for kapitalkravet, var der mange banker, der anvendte egen interne modeller til at opgøre den reelle risiko. Interne kapitalmodeller var meget populære i 1990 og frem. Interne modeller blev anvendt som et forretningsværktøj, til at vurdere risikoen bedre, end ved de standardiserede regulatoriske krav. Så i realiteten var der mange institutter der arbejdede med lovgivningens kapitalvægte til det lovgivningsmæssige kapitalkrav, men så til forretnings beslutninger og prisfastsættelse af udlån anvendte de avancerede pengeinstitutter egne, mere avancerede modeller. De interne modeller blev benævnt økonomiske kapitalmodeller, i modsætning til regulatoriske kapitalmodeller. Det førte til en regulatorisk udvikling der arbejdede på at institutterne kunne have deres egne interne kapitalmodeller også til at opgøre kapitalkravet. Det førte til vedtagelsen af Basel II, hvor der var to måder at opgøre kapitalkravet på. En standard metode, lige den fra Basel I og en avanceret metode, hvor interne modeller blev tilsynsvurderet og godkendt til regulatorisk formål. Basel II kom i 2000 og skulle træde i kraft i 2008. Mange pengeinstitutter arbejdede frem mod 2008, hvor de takket være deres egne modeller skulle få fri-

gjort kapital, fordi de vurderede risikoen lavere end de standardiserede vægte i Basel I. Basel II skulle styrke risikostyringen i institutterne. I stedet blev modellerne mere procykliske og konjunkturfølsomme. Den store recession rammer så i 2008, og myndighederne vedtager et kapital ”gulv”. Gulvet fastslår at Basel II kapitalkravet ikke må gå længere ned end 80% af det oprindelige Basel I krav. Det skulle være en midlertidige ordning der løb frem til 2018. Fra 2008 og frem kastede myndighederne sig over den finansielle sektor med øget regulering. Først kom der en stramning af reglerne for markedsrisiko, benævnt Basel 2½, siden Basel III der i første omgang kom med øgede krav til likviditetsreserverne. Basel III stillede store krav til bankerne om, hvor meget en bank skulle holde af likvide obligationer. Det forhold, at disse øgede krav til likviditetsreserverne blev indført, har betydet, at den lempeligere pengepolitik, der blev iværksat af Nationalbankerne for at øge den økonomiske vækst, har haft en mindre og langsommere effekt, end vi ellers ville have set. Likviditetskravene satte transitionsmekanismerne ud af spillet eller har begrænset den kraftigt. Basel III har også strammet kravene på alle øvrige områder af bankdrift. Der er massivt øgede krav for interne kapitalmodeller, der er nye standardvægte til kredit, samt indførelsen af et generelt minimums gulv for den samlede risikovægt, samt krav til hvem der må lede en bank, og hvordan ledelse skal udmøntes. Hele herligheden forventes endeligt og fuldt implementeret i 2033! De stramninger, Basel og EBA og alverdens centralbanker og myndigheder begyndte på i 2010, forventes nu at være endeligt implementeret i 2033. Det er den måde man skaber uendelig beskæftigelse på. År 2033. Det er som titlen på en film af tvivlsom kvalitet.

Herudover

Pengeinstitutter, kapitalforvaltere og værdipapircentraler varetager i dag depotforvaltning for folk. Depotindholdet i form af aktier og obligationer er investors, ikke administrators. I tidligere tider havde investor et indehaverbevis i form af et stykke papir, der enten udgjorde obligationen eller aktien i det pågældende selskab. Nu kan der handles værdipapirer globalt,

på alle børser og elektroniske handelsplatforme, der er frie kapitalbevægelser over landegrænserne – og alt sker elektronisk. Der er ikke fysiske penge der skal flyttes, der er ikke fysiske obligationer eller aktier. Det flytter risiciene fra den fysiske håndtering til den elektroniske. Det flytter også det kriminelle fokus fra røveri af fysiske aktiver til cybercrime der er en voksende og reel trussel.

Det ændrede i reguleringsfokus

Den traditionelle regulerings fokus var at styrke bankernes kapitalgrundlag (før Basel regulering og Basel I, II og III). Styrke boniteten af det enkelte pengeinstitut. Siden 2010 har det reguleringsmæssige fokus skiftet fra, at det enkelte pengeinstitut skulle opføre aktiverne korrekt og opfylde kapitalkravene, til at nu skal der være højere minimums kapitalniveauer, krav til likviditeten, krav til forsigtighed i værdiansættelserne, krav til forsigtige nedskrivninger. Desuden har myndighederne også et fokus på den systemiske stabilitet, den systemiske risiko. Begrebet macro-prudential og systemiske risici er også en medvirkende faktor til den kraftigt stigende regulering. Det finansielle system er vigtigt for hele samfundet, hvorfor det enkelte institut ikke skal udgøre en risiko for den finansielle infrastruktur som helhed. Aktuelt er den fremherskende holdning, at macro-prudential regulering og overvågning er et gode for den systemiske risikohåndtering.

Udover den systemiske risiko har myndighederne tilføjet en yderligere dimension til reguleringen, hvor det primære fokus oprindeligt var på at styrke robustheden, modstandskraften hos pengeinstitutterne, så har myndighederne nu indført regulering, der sigter på, at bestemte formål opnås. Hvidvask er et eksempel herpå. Reguleringen søger at begrænse og afdække den sorte økonomi, samt forhindre terrorfinansiering. Her får pengeinstitutterne pålagt en myndighedsopgave. Pengeinstitutterne skal overvåge den enkelte kundes aktiviteter og indberette mistænkelige transaktioner. Et resultat af denne regulering er de kraftige restriktioner på anvendelsen af kontanter. Det er nu ulovligt for et pengeinstitut at modtage kontant indbetalinger på over 25 t.kr. – også selv om indbetaleren kan dokumentere, hvor-

fra pengene stammer.

Seneste eksempel på formålsrettet regulering er ESG. Grøn regulering. Den finansielle sektor skal bidrage til den ”grønne omstilling”. Her går reguleringen ikke på, at pengeinstitutterne skal blive stærkere kapitaliseret eller have tilstrækkelige likviditetsreserver, men på at ”gode ting” skal fremmes og ”onde ting” skal holdes tilbage. Det er en dagsorden der kommer væltende. Det interessante er, at ud fra et finansieringsteoretisk synspunkt, er disse evt. gode og dårlige ting allerede indeholdt i prisen. Et aktivs pris afhænger af den fremtidige forventede pengestrøm. Den fremtidige forventede pengestrøm er baseret på, hvordan evt. klimaforandringer eller hvad der måtte indgå i den fremtidige pengestrøm allerede er indarbejdet i aktivets pris. Markedet skal nok forholde sig til de fremtidige risici, i det omfang der måtte være nogle. I stedet for at overlade finansieringen af ”den grønne omstilling” – der reelt blot er en metafor for ekstremt meget regulering – til markedets prismekanismer, så vil man fremme bestemte udlån gennem regulering. Øget udlån til bestemte sektorer fremmet gennem målrettet regulering, har altid været en opskrift på overudlån til netop sådanne brancher – og det vil sige en undervurdering af risiciene.

Der er så opstået et yderligere reguleringsmæssigt problem; at meget af det man så benævner ”grønt”, måske ikke rigtigt er det, eller det udgør så forsvindende en lille andel, at man ikke kan benævne den samlede portefølje for grøn. Dette problem må så også reguleres. Derfor kommer der forbud og begrænsninger for at undgå ”greenwashing”. Greenwashing handler om at fremstille noget som grønt, der ikke er det. Hermed har vi et eksempel på den usunde reguleringsdynamik. Reguleringen ønsker X, crony capitalism forfølger X, virksomhederne har et klart incitament til, at så meget af deres forretning og produkter ligner X. Derfor må myndighederne regulere yderligere, så det, der benævnes X, er X og ikke kun forklædt som X. Eneste værn imod dette er et frit marked, hvor prismekanismerne får lov til at bestemme og fremme X eller afskaffe X, hvis det er bedst.

I den finansielle sektor arbejder man naturligvis loyalt overfor den lovgivning, der indfø-

res. Som privat virksomhed kan man ikke andet. Det, som private virksomheder er rigtigt dygtige til, er at omfavne reguleringen og gøre det til forretninger – og anvende det til markedsføring. Virkeligheden er dog al tings prøve – og bekymringen herfra går på – at i lighed med reguleringen i USA, der ville fremme egen bolig til alle, hvorfor de statslige finansieringsenheder Fanny Mae og Freddie Mac blev sat til at fremme finansieringen af subprime lån, vil det gå på samme måde med ESG og grønne produkter. Der vil blive finansieret for mange af den slags aktiver, mange der aldrig ville have fået finansiering i et ureguleret marked, fordi de ikke er sunde finansielle aktiver, men de fik finansieringen, fordi udlånet kunne komme i en bestemt kasse, som myndighederne syntes om.

Myndigheder og den finansielle sektor går hånd i hånd og sådan har det været igennem hele den moderne bankverdens historie. Det er der intet nyt i. Den moderne åbne økonomi har brug for en effektiv finansiell sektor. Problemerne i historien opstår hver gang, politikerne også vil anvende pengeinstitutterne til at fremme bestemt politiske formål.

Det ovenfor beskrevet er den overordnede struktur på først og fremmest den europæiske bankregulering. Hertil kommer, at USA har deres egen regulering. USA har tilsluttet sig Basel principperne, men de gælder kun for de største banker i USA. Ved siden af denne er der en mængde regulering, som denne artikel ikke er kommet ind på.

Regulering kan være godt og fremmende for markedsøkonomien og dermed alles velstand, når rammerne er klare og entydige, men det er overladt til den enkelte, hvordan rummet indenfor rammerne fyldes ud. Problemerne for virksomheder og banker opstår, når enten rummet indenfor rammerne er for snævert, og at der udover de generelle rammerne også etableres regulering, der bestemmer, hvordan rummet indenfor de overordnede rammerne skal udfyldes. Så bliver resultatet, at der bygges skævheder og etableres koncentrationsrisici, der altid materialiserer sig i uønskede økonomiske kriser.

Et andet negativt biprodukt ved reguleringen er, at alle finansielle institutioner skal

ned i samme kasse – alle skal ledes og drives på samme vis. Myndighederne sammenligner konstant det ene institut med det andet, og reguleringen giver en række minimumsniveauer, der skal overholdes, hvorfor alle bankerne ender med at være ”ens”. Det betyder også, at når der er en stor homogenitet i en sektor, så er sektoren robust overfor samme udfordringer, samt svag overfor de samme udfordringer. Det øger risikoen for, at alle de ensartede banker kommer i problemer samtidig – selv om formålet med de sidste 10 års regulering har været – og er – det diametralt modsatte. Reguleringen skulle reducere risiciene i sektoren og øge den finansielle stabilitet og modstandsdygtighed, men ved at fremme homogenitet øges blot den fælles følsomhed.

Litteratur

Brøns-Petersen, Otto (2018): ”Markedsfejl og statsfejl” *LIBERTAS* nr. 67,

Flint, David (1988): *Philosophy and Principles of Auditing*. Macmillan.

Friedman, Milton (1970): ”The Social Responsibility Of Business Is to Increase Its Profits”, *The New York Times*. Oversat til dansk i *LIBERTAS* nr. 77, XX-XX.

Hayek, F.A. von (1945): ”The Use of Knowledge in Society”, *American Economic Review* XXXV, 519-530, i Hayek: *Individualism and Economic Order*. Chicago, 1948.

North, Douglass C. (1990): *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge.

Svendsen, Knud Erik m.fl (1968): *Dansk Pengehistorie, Bind 1*. Danmarks Nationalbank

Det europæiske tilsyn: www.EBA.europa.eu

Basel: BIS.org

Interventionisme

Ludwig von Mises

I 1958 holdt den østrigske økonom, Ludwig von Mises (1881-1973), en række forelæsninger på universitetet i Buenos Aires, og blandt disse "Argentinske forelæsninger" var denne forelæsning om interventionisme, der er baseret på en transskribering af hans tale. Mises er kendt for sit kompromisløse forsvar for en fri markedsøkonomi og for sin skarpsindige kritik af socialismen, og han kritiserer enhver form for intervention i markedet for uvægerligt at skabe nye problemer, der kræver yderligere intervention. Spørgsmålet er blot, hvor langt regeringen er villig til at gå for at forfølge sin politik. Artiklen har tidligere været bragt i LIBERTAS nr. 22 fra 1996.

Et berømt, meget citeret, mundheld lyder: „Den regering regerer bedst, som regerer mindst.“ Jeg tror ikke, at dette er en korrekt beskrivelse af en god regerings funktioner. Regeringen bør gøre alle de ting, for hvilke den behøves, og for hvilke den blev etableret. Regeringen bør beskytte den enkelte indenfor landets grænser mod slynglers voldelige angreb og bedrageri, og den bør forsvare landet mod fremmede fjender. Disse er en regerings funktioner indenfor et frit system, indenfor en markedsøkonomi.

Under socialismen er regeringen selvfølgelig totalitær, og der er intet udenfor dens sfære og dens jurisdiktion. Men i markedsøkonomien er regeringens hovedopgave at beskytte markedsøkonomiens gnidningsløse funktion mod bedrageri og fysisk vold udefra og indefra.

Folk, som ikke er enige med mig i denne definition, vil måske sige: „Den mand hader regeringen.“ Intet kunne være fjernere fra sandheden. Hvis jeg skulle finde på at sige, at benzin er en nyttig væske, nyttig til mange formål, men at jeg alligevel ikke vil drikke benzin, fordi det ikke er den rette anvendelse for den, så er jeg ikke nogen fjende af benzin, og

jeg hader ikke benzin. Jeg siger blot, at benzin er meget nyttig til visse formål, men ikke egner sig til andre formål. Hvis jeg siger, at det er regeringens pligt at arrestere mordere og andre kriminelle, men ikke dens pligt at drive jernbaner eller at bruge penge på unyttige ting, så hader jeg ikke regeringen ved at erklære, at den er egnet til at gøre visse ting, men ikke egnet til at gøre andre ting.

Blandingsøkonomi

Det er blevet sagt, at under nutidens betingelser har vi ikke længere en fri markedsøkonomi. Under de herskende forhold har vi noget, der kaldes en „blandingsøkonomi“. Og som bevis for denne „blandingsøkonomi“ peger folk på de mange regeringsforetagender, som drives og ejes af regeringen. Økonomien er blandet, siger folk, fordi der i mange lande er visse institutioner — som telefon, telegraf og jernbaner — som ejes og drives af regeringen.

At nogle af disse institutioner og foretagender drives af regeringen er visselig sandt. Men denne kendsgerning alene ændrer ikke karakteren af vort økonomiske system. Det betyder ikke engang, at der er en „smule socialisme“ indenfor en i andre henseender ikke-sociali-

stisk, fri markedsøkonomi. For regeringen er, når den driver disse foretagender, underkastet markedets overherredømme, hvilket betyder forbrugernes overherredømme. Hvis regeringen for eksempel driver postkontorerne eller jernbanerne, så må den ansætte folk, som skal arbejde i disse foretagender. Den er også nødt til at købe råmaterialer og andre ting, der er nødvendige for at drive disse foretagender. Med andre ord, den „sælger“ disse tjenesteydelser eller varer til offentligheden. Og selvom den driver disse institutioner ved hjælp af det frie økonomiske system, er resultatet alligevel som regel et underskud. Men regeringen er i stand til at finansiere et sådant underskud — i det mindste tror medlemmer af regeringen og det regerende parti, at det forholder sig således.

Det er så sandelig anderledes end for et enkelt individ. Den enkeltes magt til at drive noget med underskud er meget begrænset. Hvis underskuddet ikke snart elimineres, og hvis foretagendet ikke kommer til at give overskud (eller i det mindste viser, at det ikke mere giver underskud og tab), så går den enkelte fallit, og foretagendet ophører med at eksistere.

Men for regeringen er forholdene anderledes. Regeringen kan køre med underskud, fordi den har magt til at beskatte folk. Og hvis skatteyderne er parat til at betale højere skatter for at gøre det muligt for regeringen at køre et foretagende med tab — dvs. på en mindre effektiv måde end det ville blive gjort af en privat institution — og hvis offentligheden vil acceptere dette tab, så vil foretagendet selvfølgelig fortsætte.

I de seneste år har regeringer øget antallet af nationaliserede institutioner og foretagender i et sådant omfang, at underskuddene er vokset langt ud over, hvad der kan opkræves i skatter fra borgerne. Hvad der sker i sådanne tilfælde, er ikke emnet for dagens forelæsning. Det kaldes inflation, og det skal jeg behandle i morgen. Jeg har kun nævnt det, fordi en blandingsøkonomi ikke må forveksles med interventionismens problem, som jeg skal tale om i aften.

Hvad er interventionisme? Interventionisme betyder, at regeringen ikke begrænser sin aktivitet til opretholdelsen af orden eller, som folk sagde for hundrede år siden, „produktion

af sikkerhed“. Interventionisme betyder, at regeringen gerne vil gøre mere. Den ønsker at blande sig i markedsfænomenerne.

Hvis nogen vil indvende, at regeringen ikke bør intervenere i erhvervsvirksomhed, så svarer folk tit: „Men regeringen må nødvendigvis intervenere. Hvis der er politi på gaderne, så intervenserer regeringen. Den intervenserer, når den forhindrer en røver i at plyndre en forretning eller en tyv i at stjæle en bil.“ Men når vi behandler interventionisme og vil definere, hvad vi mener med interventionisme, så taler vi om, at regeringen intervenserer i markedet. (At regeringen og politiet beskytter borgerne, hvilket indbefatter forretningsfolk og selvfølgelig deres ansatte, mod angreb fra indfødte eller udenlandske banditter, er faktisk, hvad man normalt må forvente af enhver regering. En sådan beskyttelse er ikke intervention, for regeringens eneste legitime funktion er lige præcis at producere sikkerhed).

Det, vi tænker på, når vi taler om interventionisme, er regeringens ønske om at gøre mere end at forebygge overfald og bedrageri. Interventionisme betyder, at regeringen ikke alene fejler i sin pligt til at beskytte markedsøkonomiens gnidningsløse funktion, men at den blander sig i de forskellige markedsfænomener. Den blander sig i priser, lønninger, renter og profiler.

Regeringen ønsker at blande sig for at tvinge forretningsfolk til at drive deres forretning på en anden måde, end de ville have valgt at gøre, hvis de kun havde skullet adlyde forbrugere. Regeringen ønsker at tiltvinge sig den magt eller i det mindste dele af den magt, som i en fri markedsøkonomi er i hænderne på forbrugere.

Lad os se på et eksempel på interventionisme, som er meget populært i mange lande, og som igen og igen er blevet forsøgt af mange regeringer, særligt i inflationstider. Jeg mener priskontrol.

Regeringer tyr almindeligvis til priskontrol, når de har oppustet pengemængden, og folk er begyndt at klage over de stigende priser, der er et resultat af dette. Der er mange berømte historiske eksempler på, at priskontrolmetoder er slået fejl. Men jeg skal kun henvise til to af dem, fordi regeringerne i begge tilfælde var virkelig

energiske med at gennemtvinge eller prøve at gennemtvinge priskontrol.

Det første berømte eksempel er tilfældet med den romerske kejser Diocletian, meget velkendt som den sidste romerske kejser der forfulgte kristne. Den romerske kejser i den anden halvdel af det tredje århundrede havde kun ét finansielt instrument, og det var valutaforringelse. I disse primitive tider før opfindelsen af trykpressen var selv inflation, lad os sige primitiv. Den omfattede forringelse af møntmetallet, specielt sølv. Regeringen blandede mere og mere kobber i sølvet, indtil farven på sølvmonterne ændrede sig, og vægten blev betragteligt reduceret. Resultatet af møntforringelsen og den dertil knyttede forøgelse af pengemængden var prisforhøjelser, fulgt af et dekret om priskontrol. Og romerske kejsere var ikke særligt milde, når de gennemtvang en lov. De betragtede ikke døden som for mild en straf for en mand, der forlangte højere priser. De gennemtvang priskontrol, men det lykkedes ikke for dem at opretholde samfundet. Resultatet var en opsplitning af det romerske imperium og af systemet med arbejdsdeling.

1500 år senere fandt den samme valutaforringelse sted under den franske revolution. Men denne gang brugte man en anden metode. Teknologien til at producere penge var betragteligt forbedret. Det var ikke længere nødvendigt for franskmændene at ty til forringelse af mønterne; de havde trykpressen. Og trykpressen var meget effektiv. Igen var resultatet en ikke tidligere set stigning i priserne. Men under den franske revolution blev maksimalpriserne ikke gennemtvunget med de samme former for dødsstraf, som kejser Diocletian havde brugt. Der var også sket forbedringer i metoderne at slå borgerne ihjel på. I husker alle den berømte Doktor J. I. Guillotin (1738–1814), som opfandt guillotinen. Men trods guillotinen slog det også fejl med maksimalpriserne i Frankrig. Da Maximilian Robespierre selv blev halet afsted til guillotinen, råbte folk: „Der går det beskidte maksimum.“ Jeg har nævnt dette, fordi folk tit siger: „Det, der er nødvendigt for at gøre priskontrol effektiv og virkningsfuld, er simpelthen mere brutalitet og mere energi.“ Nuvel, Diocletian var så sandelig særdeles brutal, og det var den franske revolution også.

Ikke desto mindre mislykkedes priskontrollen i begge tilfælde totalt.

Interventionsdynamikken

Lad os nu analysere årsagerne til, at den mislykkedes. Regeringen hører, at folk klager over at mælkeprisen er steget. Og mælk er så sandelig meget vigtig, særlig for den opvoksende generation, for børnene. Følgelig dekretter regeringen en maksimalpris på mælk; en maksimalpris der er lavere, end markedsprisen ville være. Nu siger regeringen: „Nu har vi helt bestemt gjort alt, hvad der er nødvendigt for at gøre det muligt for fattige forældre at købe så meget mælk, som de behøver, for at ernære deres børn.“

Men hvad sker? På den ene side øger den lavere pris efterspørgslen efter mælk; folk, som ikke havde råd til at købe mælk til den højere pris, kan nu købe til den lavere pris, som regeringen har dekretet. På den anden side lider de producenter, som har produceret til de største omkostninger nu tab, fordi den pris, regeringen har fastsat, er lavere end deres omkostninger. Det er en vigtig pointe i markedsøkonomien.

Den private entreprenør, den private producent, kan ikke tåle tab i det lange løb. Og eftersom han ikke kan tåle tab på mælken, begrænser han sin produktion af mælk til markedet. Måske sælger han nogle af sine køer til slagteriet, eller måske sælger han andre mælkeprodukter, såsom creme fraiche, smør eller ost.

Regeringens indblanding i mælkeprisen vil resultere i mindre mælk, end der var før, og samtidig vil der være en større efterspørgsel. Nogle mennesker, der er parate til at betale den regeringsbefalede pris, kan ikke købe noget. Et andet resultat er, at ivrige mennesker vil skynde sig for at være først i butikkerne. De må vente udenfor. De lange køer af ventende mennesker udenfor butikker viser sig altid som et almindeligt fænomen i byer, hvor regeringen har dekretet maksimalpriser for varer, regeringer betragter som vigtige. Det er sket overalt, hvor mælkeprisen har været kontrolleret. Der er altid blevet forudsagt af økonomerne. Selvfølgelig kun af de velkvalificerede økonomer, og deres antal er ikke særlig stort. Men hvad er resultatet af regeringens priskontrol?

Regeringen bliver skuffet. Den ønskede at forøge mælkedrikkernes tilfredshed. Men i stedet har den gjort dem utilfredse. Før regeringen blandede sig, var mælken dyr, men folk kunne købe den. Nu er der kun en utilstrækkelig mængde til rådighed. Derfor falder det totale mælkeforbrug. Børnene får mindre mælk, ikke mere. Den næste forholdsregel, regeringen griber til, er rationering. Men rationering betyder kun, at visse mennesker er privilegerede og får mælk, medens andre ikke får noget overhovedet. Hvem, der får mælk, og hvem ikke, er naturligvis helt arbitrært bestemt. En befaling kan for eksempel bestemme, at børn under fire år skal have mælk, og at børn over fire år — eller mellem fire og seks — kun skal have halvdelen af, hvad børn under fire år modtager. Uanset hvad regeringen gør, så bliver den kendsgerning tilbage, at der kun er en mindre mængde mælk til rådighed. Folk er derfor mere utilfredse, end de var før. Nu spørger regeringen så mælkeproducenterne (fordi regeringen ikke har fantasi til at finde ud af det selv): „Hvorfor

producerer I ikke den samme mængde mælk, som I gjorde før?“ Regeringen får svaret: „Det kan vi ikke gøre, eftersom produktionsomkostningerne er højere end den maksimalpris, som regeringen har fastsat.“ Så studerer regeringen omkostningerne ved de forskellige dele af produktionen, og den opdager, at en af delene er foder. „Aha“, siger regeringen, „den samme kontrol, som vi lagde på mælken, vil vi nu lægge på foder. Vi vil fastlægge en maksimalpris på foder, og så vil I kunne fodre Jeres køer til en lavere pris, til en lavere samlet udgift. Så vil alt blive i orden. I vil blive i stand til at producere mere mælk, og I vil sælge mere mælk.“

Men hvad sker der nu? Den samme historie gentager sig med foderet. Og, som De vil kunne forstå, af samme grund. Foderproduktionen falder, og regeringen står igen overfor et dilemma. Så stabler regeringen nye høringer på benene for at finde ud af, hvad der er galt med foderproduktionen. Og den får en forklaring, der er præcis lig den, som den fik fra mælkeproducenterne. Så regeringen må gå et skridt

videre, eftersom den ikke vil opgive princippet om priskontrol. Den fastsætter maksimalpriser for de produkter, der er nødvendige for at producere foder. Og den samme historie gentager sig endnu engang.

Samtidig begynder regeringen at kontrollere ikke alene mælk, men også æg, kød og andre fornødenheder. Og hver eneste gang får regeringen det samme resultat. Overalt er konsekvensen den samme. Når regeringen en gang har fastsat prisen for en forbrugervare, må den gå tilbage til producentvarer og begrænse prisen for de producentvarer, som der er behov for i produktionen af de priskontrollerede forbrugervarer. Og derfor må regeringen, der begyndte med kun nogle få priskontroller, gå længere og længere tilbage i produktionsprocessen og fastsætte maksimalpriser for alskens producentvarer — herunder prisen på arbejdskraft, fordi regeringens „omkostningskontrol“ ville blive meningsløs uden lønkontrol.

Hvad mere er, regeringen kan ikke begrænse sin indblanding i markedet til alene at dreje sig om de ting, den anser for vitale fornødenheder, såsom mælk, smør, æg og kød. Indblandingens må nødvendigvis indbefatte luksusgoder, for hvis man ikke begrænsede deres priser, ville kapital og arbejdskraft forlade produktionen af vitale fornødenheder og vende sig til produktion af de ting, som regeringen betragter som unødvendige luksusgoder. Den isolerede indblanding i én eller nogle få priser på forbrugsgoder vil altid have følger — det er vigtigt at forstå dette — der er endog mindre tilfredsstillende end de forhold, som herskede før indgrebet. Før regeringen greb ind, var æg og mælk dyre. Efter regeringens indgreb begyndte de at forsvinde fra markedet.

Regeringen anså disse varer for så vigtige, at den greb ind. Den ønskede at øge kvantiteten og forbedre forsyningen. Resultatet var det modsatte: Den enkelte intervention medførte forhold som — set fra regeringens synspunkt — var endnu mindre ønskværdige end den tidligere tingenes tilstand, som regeringen havde ønsket at ændre. Og eftersom regeringen går længere og længere, vil den til sidst ende på et punkt, hvor alle priser, alle lønninger, alle renter, kort sagt alt i hele det økonomiske system bestemmes af regeringen. Og det er helt klart

socialisme.

Krigsøkonomi

Det, jeg har fortalt Dem her, denne skematiske og teoretiske forklaring, er præcis, hvad der skete i de lande, hvor regeringen forsøgte at gennemtvunge priskontrol med maksimalpriser, hvor regeringer var tilstrækkeligt stædige til at gå trin for trin til enden. Det skete under første verdenskrig i både Tyskland og England.

Lad os analysere situationen i de to lande. Begge lande oplevede inflation. Priserne gik op, og de to regeringer påtvang landene priskontrol. Begyndende med nogle få priser, begyndende med kun mælk og æg, blev de nødt til at gå længere og længere. Jo længere krigen varede, jo mere inflation blev der skabt. Og efter tre års krig udarbejdede tyskerne — systematiske som altid — en stor plan. De kaldte den Hindenburgplanen: Alt, hvad den tyske regering på den tid mente var godt, blev opkaldt efter Hindenburg.

Hindenburgplanen betød, at hele det tyske økonomiske system skulle kontrolleres af regeringen: priser, lønninger, profitter... alt. Og bureaukratiet begyndte med det samme at føre den ud i livet. Men før de var færdige kom nederlaget. Det tyske imperium brød sammen, hele det bureaukratiske apparat forsvandt, revolutionen bragte sine blodige resultater — alle ting kom til deres ende.

I England begyndte det på samme måde, men efter en tid (i foråret 1917) trådte de Forenede Stater ind i krigen og forsynede briterne med tilstrækkeligt af alt. Dermed blev vejen til socialisme — vejen til slaveri — brudt af.

Før Hitler kom til magten, havde kansler Bruning igen introduceret priskontrol i Tyskland — af de sædvanlige årsager. Hitler gennemtvang den, endog før krigen begyndte. Thi i Hitlers Tyskland var der ingen private foretagender eller privat initiativ. I Hitlers Tyskland var det socialistiske system kun forskelligt fra det russiske, for så vidt som terminologien og etiketterne fra det frie økonomiske system stadig blev brugt. Der eksisterede stadig „private foretagender“, som man kaldte dem. Men ejeren var ikke længere en selvstændig næringsdrivende. Ejeren blev kaldt „bedriftsfører“ (Betriebsführer).

Hele Tyskland var organiseret i et hierarki af „führere“. Der var den højeste Führer, Hitler selvfølgelig, og så var der „führere“ ned til de mange hierarkier af mindre „führere“. Og chefen for et foretagende var Betriebsführer. Og arbejderne i foretagendet blev benævnt med et ord, som i middelalderen brugtes om en feudalherres følge: Gefolgschaft. Og alle disse mennesker måtte adlyde befalingerne, der kom fra en institution, som havde et forfærdeligt langt navn: Reichsführerwirtschaftsministerium, hvis topfigur var en velkendt, medalje- og juvelbehængt tyksak ved navn Göring.

Og fra ministeriet med det lange navn kom alle befalinger til alle foretagender om, hvad der skulle produceres, hvor meget, hvor råmaterialerne skulle komme fra, hvad der skulle betales for dem, hvem produkterne skulle sælges til og til hvilken pris. Arbejderne fik ordre til at arbejde i en bestemt fabrik, og de fik lønninger, som regeringen dekretede. Hele økonomien var nu reguleret i alle detaljer af regeringen. Betriebsführeren havde ikke ret til at tage overskuddet til sig selv. Han fik, hvad der forstås ved et salær. Og hvis han ville have mere, kunne han for eksempel sige: „Jeg er meget syg, jeg har brug for en øjeblikkelig operation, og den vil koste 500 mark,“ og så måtte han spørge führeren af distriktet (Gauführeren eller Gauleiteren), om han havde ret til at udtage mere end det salær, han fik. Priserne var ikke længere priser, og lønningerne var ikke længere lønninger, de var alle kvantitative termer i et socialistisk system.

Lad mig nu fortælle Dem, hvordan det system brød sammen. Efter årelang kamp ankom de fremmede hære en dag til Tyskland. De prøvede at bevare det regeringsdirigerede økonomiske system, men Hitlers brutalitet ville have været nødvendig for at bevare det, og uden den fungerede den ikke.

Og medens dette foregik i Tyskland gjorde Storbritannien — under den Anden Verdenskrig — præcis hvad Tyskland gjorde: Begyndende med priskontrol på kun enkelte varer, kom den britiske regering trin for trin (på samme måde som Hitler havde gjort det i fredstid — endnu inden krigens start) til at kontrollere mere og mere af økonomien, indtil den ved krigens slutning havde nået noget, der var næ-

sten ren socialisme.

Storbritannien blev ikke ført til socialismen af Labourregeringen, som blev dannet i 1945. Storbritannien blev socialistisk under krigen via en regering hvor Winston Churchill var premierminister. Labour-regeringen beholdt simpelthen det socialistiske system, som Winston Churchills regering allerede havde indført. Og det til trods for stærk modstand fra folket.

Nationaliseringerne i Storbritannien betød ikke særlig meget. Nationaliseringen af Bank of England var kun nominel, al den stund Bank of England allerede var under fuld kontrol af regeringen. Det samme gjaldt nationaliseringerne af jernbanerne og stålindustrien. „Krigssocialismen“, som man kaldte den — og dermed mente man et system af interventionisme, der skred frem trin for trin — havde allerede praktisk taget nationaliseret systemet.

Forskellen mellem det tyske og det engelske system betød ikke noget, eftersom de folk, der drev dem, var udpeget af regeringen. I begge tilfælde var de tvunget til at adlyde regeringens befalinger i enhver henseende. Som jeg sagde før, så bibeholdte det tyske nazister etiketter og betegnelser fra den frie markedsøkonomi. Men de betød noget helt andet: Der fandtes nu kun regeringsdekreter.

Dette gjaldt også for det britiske system. Da det konservative parti kom tilbage til magten, blev nogle af disse kontrolforanstaltninger fjernet. I Storbritannien har vi nu [1958, red.] på den ene side forsøg på at bibeholde kontrolforanstaltningerne og fra den anden side forsøg på at afskaffe dem. (Men man bør ikke glemme at i England er betingelserne meget forskellige fra betingelserne i Rusland). Det samme gælder for andre lande, som er afhængige af import af fødevarer og råmaterialer, og som derfor er nødt til at eksportere fabriksvarer. Et system med regeringskontrol kan simpelthen ikke fungere for lande, der er svært afhængige af eksporthandel.

Så vidt der stadig er nogen økonomisk frihed tilbage (og der er stadig væsentlig frihed i nogle lande såsom Norge, England og Sverige), eksisterer den således på grund af nødvendigheden af at bibeholde eksporthandlen. Tidligere valgte jeg eksemplet med mælk, ikke fordi jeg har nogen særlig forkærlighed for mælk,

men fordi praktisk taget alle regeringer — eller de fleste af dem — har reguleret mælke-, ægge- og smørpriser.

Boligmarkedet

Jeg vil også gerne som eksempel — i få ord — pege på huslejekontrol. Hvis regeringen kontrollerer huslejerne, er et af resultaterne, at folk, der ellers ville have flyttet fra store til små lejligheder, når deres familieforhold ændrede sig, ikke længere vil gøre det. Tænk for eksempel på forældre, hvis børn har forladt hjemmet efter, at de er kommet op i tyverne, har giftet sig eller er flyttet til andre byer for at arbejde. Tidligere udskiftede sådanne forældre deres lejligheder og valgte mindre og billigere boliger. Den nødvendighed forsvandt, da huslejekontrollen blev påtvunget.

I Wien i Østrig i begyndelsen af 1920'erne var huslejekontrollen så veletableret, at det beløb, en husvært modtog for en gennemsnitslejlighed underkastet huslejekontrol, ikke var mere end to gange prisen for en billet til en tur i en af de kommunalt ejede sporvogne. De kan forestille Dem, at folk ikke havde nogen tilskyndelse til at udskifte deres lejligheder. Og på den anden side var der intet nybyggeri. Tilsvarende forhold herskede i de Forenede Stater efter Anden Verdenskrig og fortsætter i mange byer den dag i dag.

En af hovedårsagerne, til at mange byer i de Forenede Stater er i så store finansielle vanskeligheder, er, at de har huslejekontrol med den deraf følgende boligmangel. Derfor har regeringen brugt milliarder til at bygge nye huse. Men hvorfor var der sådan en boligmangel? Boligmanglen udviklede sig af ganske de samme årsager, som bevirkede mælkemangel, da der var priskontrol på mælk. Det vil sige: Når regeringen blander sig i markedet, bliver den drevet længere og længere hen imod socialisme.

Og det er svaret til de mennesker, som siger: „Vi er ikke socialister, vi vil ikke have regeringen til at kontrollere alt muligt. Vi kan godt indse, at det er galt. Men hvorfor kan regeringen ikke blande sig en lille smule i markedet? Hvorfor kan regeringen ikke fjerne nogle ting, som vi ikke kan lide?“

Disse mennesker taler om en „mellem-

vejs“-politik. Det, de ikke ser, er, at den isolerede indblanding, dvs. indblandingen i bare een lille del af det økonomiske system, medfører en situation, som regeringen selv og de mennesker, som forlanger regeringsindgreb, finder, er værre end de forhold, de ønskede at afskaffe. De mennesker, der forlanger huslejekontrol bliver meget vrede, når de opdager, at der opstår mangel på lejligheder og boligmangel. Men denne boligmangel blev skabt netop af regeringsindgrebet, af indførelsen af huslejer, som lå lavere end de priser, som folk skulle have betalt på et frit marked.

Den tredje vej

Den idé, at der findes et tredje system mellem socialisme og kapitalisme — som dets tilhængere siger — et system lige så langt fjernet fra socialismen, som det er fra kapitalismen, men som beholder fordelene og undgår ulemperne fra begge, er rent nonsens. Folk, der tror på, at der findes et sådant mytisk system kan blive helt lyriske, når de lovpriser interventionismens lyksaligheder. Man kan kun sige, at de tager fejl. Den regeringsindblanding, som de lovpriser, medfører de forhold, som de selv ikke kan lide.

Et af de problemer, jeg senere skal komme ind på, er protektionismen. Regeringen forsøger at isolere hjemmemarkedet fra verdensmarkedet. Den indfører toldsatser, som hæver hjemmemarkedsprisen på en vare over verdensmarkedsprisen, hvad der gør det muligt for de hjemlige producenter at danne karteller. Kartellerne bliver derefter udsat for regeringens angreb; den angriber kartellerne, idet den erklærer, at „under disse forhold er en antikartellovgivning nødvendig.“

Dette er helt præcist situationen med hensyn til de fleste europæiske regeringer. I de Forenede Stater er der yderligere grunde til antitrustlovgivningen og regeringens kampagne mod monopoles spøgelse.

Det er absurd at se regeringen, der med sine indgreb skaber de betingelser, der gør opståen af hjemmemarkeds-karteller mulig, pege fingre ad forretningsverdenen og sige: „Det er karteldannelse, derfor er regeringsindgreb mod næringslivet en nødvendighed.“ Det ville være meget nemmere at undgå karteller ved at fjer-

ne regeringens indblanding i markedet — den indblanding, som gør karteller mulige.

Den idé, at regeringsindgreb er en „løsning“ på økonomiske problemer, fører i alle lande til forhold, som i det mindste er meget utilfredsstillende og ofte ganske kaotiske. Hvis regeringen ikke standser i tide, vil det medføre socialisme.

Ikke desto mindre er regeringsindgreb overfor næringslivet stadig meget populære. Så snart nogen ser noget ske i verden, som de ikke kan lide, lyder det: „Regeringen burde gøre noget ved det. Hvad har vi en regering til? Regeringen burde gøre det.“ Og dette er et karakteristisk levn fra forgangne tider; fra de tider der gik forud for den moderne frihed, den moderne grundlovsbaserede regeringsform, før repræsentativ regering og moderne republikanisme.

I århundreder var doktrinen — opretholdt og accepteret af alle — at kongen, den salvede konge, var Guds sendebud. Han besad mere visdom end sine undersåtter, og han havde overnaturlige kræfter. Så sent som i begyndelsen af det nittende århundrede forventede folk, der led af visse sygdomme, at blive helbredt ved den kongelige berøring, ved kongens hånd. Læger var almindeligvis bedre, men ikke desto mindre lod de deres patienter forsøge sig med kongen.

Denne doktrin om en faderlig regerings overhøjhed, om arvekongens overnaturlige og overmenneskelige kræfter forsvandt gradvis — det troede vi i det mindste. Men den vendte tilbage. Der var en tysk professor ved navn Werner Sombart (jeg kendte ham særdeles godt), som var kendt over hele verden, som var æresdoktor ved mange universiteter og æresmedlem af the American Economic Association. Denne professor skrev en bog, som fås i engelsk oversættelse, udgivet af Princeton University Press. Den fås også i fransk oversættelse, og sandsynligvis også i spansk — i det mindste håber jeg det, så kan De kontrollere, hvad jeg fortæller Dem. I denne bog, udgivet i vort århundrede, ikke i den mørke middelalder, skriver „Sir“ Werner Sombart, professor i økonomi, helt enkelt: „Føreren, vor fører“ — han mener selvfølgelig Hitler — „får sine ordrer direkte fra Gud, Universets fører.“

Jeg talte tidligere om dette hierarki af führe-re, og i dette hierarki nævnte jeg Hitler som den „Allerhøjeste Führer“ ... Men der findes ifølge Werner Sombart en endnu højere Führer, Gud, Führeren af Universet. Og Gud giver, skriver han, sine ordrer direkte til Hitler. „Men selvfølgelig“, siger professor Sombart meget beskedent: „Vi ved ikke, hvordan Gud kommunikerer med Føreren. Men kendsgerningen kan ikke benægtes.“

Nuvel, når De hører, at sådan en bog kan udgives på tysk, sproget i en nation, der en gang blev hyldet som en nation af filosoffer og digtere, og når De ser den oversat til engelsk og fransk, kan De vel ikke forbavses over det faktum, at en lille bureaukrat ser sig selv som klogere og bedre end borgerne og gerne vil blande sig i alt, selvom han kun er en sølle lille bureaukrat og ikke den berømte Professor Werner Sombart, æresmedlem af alt mellem himmel og jord.

Er der et middel mod, at sådan noget sker? Jeg vil nok sige ja, der er et sådant middel. Og midlet er borgernes magt; de må og skal forebygge etableringen af et sådant autokratisk regime, som arrogant tilskriver sig selv en højere visdom end den gennemsnitlige borger. Det er den fundamentale forskel mellem frihed og trældom.

De socialistiske nationer har arrogant til-lagt sig selv betegnelsen demokrati. Russerne kalder deres eget system et folkedemokrati. De påstår formentlig, at folket er repræsenteret ved diktatoren. Jeg mener at en diktator her i Argentina fik et godt svar. Lad os håbe at alle andre diktatorer i alle andre lande vil få tilsvarende respons.

Litteratur

von Mises, Ludwig (1979): *Economic Policy. Thoughts for Today and Tomorrow*. 2nd ed., 2002. LvM Institute.

Et opgør med overvågningsstaten

Rasmus Malver

I 2005 vedtog EU logningsdirektivet, der i Danmark blev implementeret med Logningsbekendtgørelsen. Den pålagde internet- og teleudbydere at registrere kundernes brug af deres tjenester. Lige siden har der været en næsten fuldstændig logning af alle danskeres internetforbrug, og dermed en næsten total overvågning af alle danskeres færden på internettet.

Som initiativtager til Foreningen imod Ulovlig Logning forsøger jeg at bruge domstolene til at trække en grænse for et stort flertal i Folketinget, som marcherer imod totalitarismen. I dette indlæg vil jeg beskrive hvorfor overvågning af mobiltelefoner er et oplagt værktøj til at indføre reelle menneskerettigheder i Danmark.

Historie

I slutningen af 90'erne var Rote Armee Fraktion opløst og Tony Blair havde indgået the Good Friday Agreement, som stoppede IRA's rutinemæssige bombesprængninger. Vi var optimistiske om det nye årtusind. Vi havde vundet den kolde krig, internettet gav os en verden uden stater og vi forberedte os på en dansk-ledet østudvidelse af EU.

I juni 2001 skrev Nikolaj Gammeltoft i *LIBERTAS* nr. 36 at "Liberalismens vinde blæser igen". Han skrev at "nye liberale politikere [kan] atter fortsætte det arbejde, som USA's Ronald Reagan og Storbritanniens Margaret Thatcher startede for cirka tyve år – nemlig arbejdet med en sikring af individets frihed og en tilbagerulning af velfærdsstaten."

Sådan skulle det ikke gå. Bush' popularitet steg efter 11. september 2001, og via FN's Sikkerhedsråd pressede USA verdens lande til at indføre "terrorpakker"¹. I Danmark fremsatte Anders Foghs regering den af Nyrup udarbej-

dede terrorpakke, som først indførte omfattende overvågning af danskernes mobiltelefoner.

Den nyudnævnte justitsminister Lene Espersen skrev i fremsættelsen at "regeringen ønsker i højere grad at signalere, at terrorisme i alle dens former er uacceptabel i et demokratisk samfund."² Orwell har ikke levet forgæves. For at "signalere" at terror er uacceptabelt i et demokratisk samfund, indførte vi overvågning som gjorde op med det demokratiske samfund.

Efter terrorbomberne i Madrid i 2004 og London i 2005 vedtog EU logningsdirektivet som i Danmark blev implementeret med logningsbekendtgørelsen. Den pålagde internet- og teleudbydere at registrere kundernes brug af deres tjenester samt, for mobiltelefoner, deres geografiske placering. Med den stigende popularitet af smartphones, som konstant checker internettet, fik man et særdeles detaljeret kort over alle borgere på alle tidspunkter.

I 2014 afsagde EU-Domstolen dom i Digital Rights Ireland-sagen³, hvor de understregede at logningsdirektivet var en åbenlys krænkelse af de borgerlige rettigheder indarbejdet i EU-samarbejdet med EU's Charter om Grundlæggende Rettigheder. Helle Thorning-Schmidts regering standsede den lovpligtige logning af mobiltelefoners internetbrug, men lod den øvrige logning fortsætte.

Det betød at man ikke havde samme de-

¹ Terrorpakken var bl.a. en implementering af FN's Sikkerhedsråds resolution nr. 1373 (2001).

² Den skriftlige fremsættelse

³ C-293/12 og C-594/12 Digital Rights Ireland m.fl.

taljegrad i kortlægningen af borgernes færden, men staten bevarede totalovervågningen af borgernes kommunikation. I 2016 foreslog justitsminister Søren Pind at den totale overvågning af borgernes internettrafik blev genindført⁴. Telebranchens udgifter til forslaget forsinkede hans planer, og i november 2016 overtog konservatives formand Søren Pape Poulsen posten som Justitsminister.

En måned senere kom EU-Domstolens afgørelse i Tele2-dommen, som bekræftede Digital Rights Ireland-dommen, og gjorde det klart at de danske regler stred imod menneskeretten. Overfor Folketinget erkendte VK-regeringen at logningen skulle stoppe,⁵ men de insisterede på at dansk retspraksis tillod dem at bruge op til 12 måneder på at rette ind. Da de 12 måneder var gået, skiftede den borgerlige regering forklaring. Nu var de forurettede over at EU-Domstolen ikke havde skrevet en ny lov til dem, da retten forkastede den eksisterende.

I 2018 stævnedes Foreningen imod Ulovlig Logning Justitsministeriet. På ministeriets vegne bad Kammeradvokaten om udsættelse ved alle tidsfrister. I oktober 2020 afsagde EU-Domstolen dom i La Quadrature du Net-sagen⁶. Ligesom i de tidligere sager var den danske regering indtrådt i sagen, med det klare formål at gøre den totale overvågning lovlig. Domstolen lod sig ikke imponere, og gjorde det mere klart end nogensinde at logning er en grov krænkelse af de borgerlige rettigheder.

Den socialdemokratiske regering måtte, på et intenst samråd, erkende at de ikke længere kunne opretholde logningen. Justitsminister Nick Hækkerup erkendte overfor Folketingets Retsudvalg at intet teleselskab kunne straffes for at stoppe overvågningen. Det bekræftede han i et brev til Teleindustrien, mens han dog tryglede om at de ville blive ved⁷. Det gjorde de.

Kammeradvokaten skiftede også strate-

gi i retssagen. På de fysiske retsmøder i 2021 foreslog de Østre Landsret at domstolen skulle afvise at anvende menneskerettighederne, fordi de ikke mente at den slags tilkommer domstolene. I stedet skulle domstolen undlade at idømme teleselskaber bøder for at standse logningen. Den kattelerm begejstrede de tre dommere, Dorthe Wiisbye, Janni Christoffersen og Kristian Porsager Seierøe, og de undlod at give politikerne et direkte nederlag.

Sagen er nu for Højesteret og der er fysiske retsmøder d. 17. og 18. marts 2022.

Hvad er logning?

Logning i bekendtgørelsens forstand er indsamling af metadata om kommunikation og placering. For internetadgang (sessionslogning) er det afsender og modtagers IP-adresser, tidspunkt og mængden af data. For telefoner er det afsender og modtagers telefonnumre, typen af kommunikation, længden af opkald samt, for mobiltelefoner, EMEI-numre og hvilke master de var tilsluttet. Disse data gemmes i 1 år.

Udover de typer logning gemmer teleselskaberne alle tændte telefoners placering mellem 100 og 1.000 gange om dagen, afhængigt af brug af telefonen. Disse data gemmes i "kort tid". Som eksempel gives 14 dage, men der er ingen transparens⁸.

Domstolskontrol

Logning er elektronisk overvågning af alle indehavere af en telefon eller internetforbindelse uden nogen domstolskontrol. Det er vigtigt at du læser den sætning igen. Der er *ingen* domstolskontrol med overvågningen. Overvågningspolitikere taler ofte om en domstolskontrol, men de glemmer altid at sige, at kontrollen først sker når staten beder om en kopi af overvågningen.

Modsætningsvis skal der traditionelt, når der iværksættes aflytning af en specifik borger, bruges en *forudgående* retskendelse. En uafhængig dommer skal vurdere politiets sag, og først derefter kan overvågningen iværksættes. Politiet har vid adgang til undtagelser, men udgangspunktet er som vi kender det fra demokratiske retsstater.

8 Tekniske fakta om teledata, marts 2021

⁴ <https://www.dr.dk/nyheder/politik/pind-goe-nyt-forsoeg-paa-bekaempe-kriminelles-mobil-tricks>

⁵ <https://www.ft.dk/samling/20161/almdel/EUU/eu-note/15/1711541.pdf>

⁶ C-511/18, C-512/18 og C-520/18 La Quadrature du Net m.fl.

⁷ Brev til Teleindustrien

Det er vigtigt at forstå at der er afgørende forskel på de to ting. Med aflytning skabes der udelukkende data om personer hvor en uafhængig dommer har vurderet at der er begrundet mistanke om kriminelle forhold. Med logging skabes der data om alle personer som er en del af den digitale hverdag.

I januar 2022 tog justitsminister Nick Hækkerup logikken ét skridt længere. I Jyllands-Posten lagde han hårdt ud med overskriften: "Logging er ikke masseovervågning"⁹. Manden der gav os udtrykket "med overvågning stiger friheden" mener nu, at overvågning først bliver til overvågning når staten kigger på data. Med samme logik kunne man installere kameraer i alle lokaler i landet. Det er jo først overvågning når nogen tilgår optagelserne.

Det er Menneskerettighedsdomstolen og EU-Domstolen naturligvis ikke enige i¹⁰. Selve indsamlingen af data giver mulighed for endeløse indgreb, læk og misbrug. Dertil kommer at mennesker ændrer adfærd når vi bliver overvåget. Det gør os mindre tilbøjelige til at dele informationer, udtrykke vores holdninger eller at sige fra overfor magthaver¹¹. Derfor har EU-Domstolen understreget at loggingen ikke alene krænker vores ret til privatliv. Den krænker også ytringsfriheden¹².

⁹ Logging er ikke masseovervågning, Nick Hækkerup 2022-01-10

¹⁰ C-511/18, C-512/18 og C-520/18 La Quadrature du Net m.fl. afsn. 116: > Det er desuden ikke afgørende, om de lagrede data efterfølgende anvendes (jf. analogt om EMRK's artikel 8, Menneskerettighedsdomstolen, 16.2.2000, Amann mod Schweiz, CE:ECHR:2000:0216JUD002779895, § 69, og af 13.2.2020, Trjakovski og Chipovski mod Nordmakedonien, CE:ECHR:2020:0213JUD005320513, § 51), idet adgangen til sådanne data, uanset hvorledes disse data efterfølgende anvendes, udgør et særskilt indgreb i de grundlæggende rettigheder, der er nævnt i den foregående præmis.

¹¹ Making Transparency Possible, kapitel 16, Chilling Effects on Free Expression: Surveillance, Threats and Harassment. Elisabeth Eide

¹² C-511/18, C-512/18 og C-520/18 La Quadrature du Net m.fl. afsn. 173: > En national lovgivning, der gør det muligt at foretage en sådan automatiseret analyse af trafikdata og lokaliseringsdata, indebærer imidlertid en fravigelse fra den principielle

Adgang til data

Retsplejelovens kapitel 71 om indgreb i meddelelshemmeligheden er udgangspunktet for adgang til teledata, og der er krav om både domstolskontrol og en indgrebsadvokat. Det lyder smukt - og overvågningspolitikkerne elsker at fremhæve det. På høringen om den nye logningslov beskrev repræsentanter for Anklagemyndigheden malerisk hvordan de fysisk møder op i retten, og skal kæmpe et større oratorisk slag imod borgerens advokat foran en årvågen dommer.

I realiteten udleveres mange data efter editionsreglerne i retsplejelovens kapitel 74 om edition¹³. Anklageren sender en skriftlig anmodning til en dommer, hvortil de vedhæfter en fuldmagt fra teleselskabet. Ingen taler borgerens sag og ingen indkaldes til retten.

I de tilfælde hvor der beskikkes en indgrebsadvokat er det ikke altid sikkert, at advokaten ved hvem de repræsenterer. Hvis politiet beder om informationer om opkald fra en geografisk placering, kan indgrebsadvokaten skulde repræsentere hundredevis af personer på én gang. Hvis politiet prøver at finde kilden til en journalists historie om læk fra eks. Forsvarets Efterretningstjeneste, kan de bede om teledata på alle ansatte i Efterretningstjenesten, i stedet for at bede om teledata på journalisten. I det tilfælde kan bistandsadvokaten ikke gøre gældende at journalister bør have udvidet beskyttelse, da klienten er de ansatte i efterretnings-tjenesten.

Selv når indgrebsadvokaten repræsenterer én person, må de ikke have kontakt med deres forpligtelse, der er fastsat i artikel 5 i direktiv 2002/58, til at sikre fortroligheden af elektronisk kommunikation og de dermed forbundne data. En sådan lovgivning udgør endvidere et indgreb i de grundlæggende rettigheder, der er sikrede ved chartrets artikel 7 og 8, uanset hvilken brug der efterfølgende gøres af disse data. Endelig kan den nævnte lovgivning i overensstemmelse med den retspraksis, der er nævnt i denne doms præmis 118, have afskrækkende virkning på udøvelsen af ytringsfriheden, som er sikret ved chartrets artikel 11.

¹³ Notat om tekniske fakta og opmærksomhedspunkter i sager om udlevering til politiet af "lokaliseringsdata for et nummer" ('Masteoplysning'), 2021-03-12

klient. Hverken før eller efter. De kan endda pålægges ikke at måtte være forsvarsadvokat for vedkommende¹⁴. Der kan således sidde advokater med afgørende viden om sagen, som borgeren aldrig får mulighed for at inddrage i sit forsvar.

Teleskandalen

Tilhængere af totalovervågning ynder også at fremhæve at indholdet af kommunikationen ikke logges. Vi ved nu at det heller ikke passer. I 2020 kom det frem at flere teleselskaber længe havde gemt indholdet af sms-beskeder, og at det var blevet udleveret til politiet uden retskendelse. Politiet havde ikke oplyst det til borgerne, til forsvarsadvokaterne eller til dommerne¹⁵.

Afsløringen kom efter teleskandalen i 2019, hvor offentligheden fik indblik i Rigspolitiets behandling af teledata. I årevis havde de anvendt indkøbt software med lukket kildekode til at forandre de modtagne data. Det var angiveligt for at formatere data, så de var ens på tværs af udbyderne. Fordi det er lukket kildekode har ingen kunnet undersøge hvordan det virkede. For at automatisere processen havde de skrevet et tilføjelsesprogram, som automatisk sendte de forandrede data efter udløbet af en tidsfrist. Uanset om den indkøbte software var færdig med at behandle de modtagne data. Det betød at efterforskere modtog mangelfulde data fra Rigspolitiets teleafdeling. Data som senere blev delt med anklagere og domstole¹⁶.

I foråret 2019 kontaktede Rigspolitiet Justitsministeriets departementschef, Barbara Bertelsen. Sammen blev de enige om at det ikke var i deres interesse, at emnet blev diskuteret i det kommende folketingsvalg. Så de undlod at orientere deres ellers logningsbejstrede minister, Søren Pape Poulsen fra Konservative¹⁷.

Efter valget fik offentligheden, herunder forsvarsadvokater og domstole, for første gang

indblik i politiets interne behandling af teledata. Det viste sig hurtigt at anklagere længe havde fremlagt data som værende langt mere præcise end de reelt er. Rigsadvokaten udstedte derfor en ny vejledning til sine ansatte. Anklagere skulle fremover minde domstolene om, at teledata ikke var nær så pålidelige som de før havde påstået¹⁸.

Man hyrede Deloitte til at beskrive dele af skandalen. De fik dog ikke adgang til at undersøge de udleverede sms'ers indhold. Efter revisionshusets rapport blev der nedsat en intern undersøgelse med en ekstern kontrolgruppe. I offentligheden blev det præsenteret som en uafhængig kulegravning, men i realiteten var det op til politiet at afdække egne fejl.¹⁹ Kontrolgruppen tog stikprøver af de sager som politiet selv gav dem, men undersøgte ikke om alle sager blev delt²⁰.

Kontrolgruppens kommissorium var at undersøge om fejlene, under dansk ret, kunne føre til at Den Særlige Klageret ville ophæve en dom. I Danmark er det praktisk umuligt, hvis der ikke ligger en tilståelse fra en anden gerningsperson.

Konsekvenser

I menneskeretten taler vi om *the fruit of the poisonous tree*, når det gælder ulovligt opnåede beviser. Det er det princip, vi kender fra amerikanske film og serier, hvor alle beviser kan udelukkes, hvis de stammer direkte eller indirekte fra en ulovlig ransagning eller lignende. Det er ikke tilfældet i Danmark, hvor ulovligt indhentede beviser frit kan bruges i straffetretten. På grund af den fundamentale modsætning i retskulturen er den tværeuropæiske menneskeret tilbageholdende med at kræve at straffesager går om. I stedet har man fundet et kompromis, hvor straffen nedsættes på grund af politiets lovovertrædelser²¹.

Der kan ikke være tvivl om at forandring af

14 Retsplejeloovens § 785

15 Erhvervsstyrelsen: Notat vedrørende teleselskabers udlevering af oplysninger til politiet på baggrund af retskendelser, 2020-04-24

16 Se eks. Deloitte's rapport.

17 https://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2019/bilag_5.pdf

18 Rigsadvokatmeddelelsen, afsnittet: Anvendelse af teledata i straffesager

19 Teledata-sagen: Tilliden skal tilbage ovf. kommissoriet

20 Gruppens rapport

21 I medierne kaldes det misvisende "strafrabat", og det omtales ofte når en straffesag har taget for længe.

beviser, og modtagelse af sms'ers indhold uden retskendelse, er i strid med retten til en retfærdig rettergang, som hjemlet i Den Europæiske Menneskerettighedskonventions art. 6. Det vil sjældent være nok til at kræve at retssagen skal gå om, men borgeren må kompenseres på anden vis. Sager hvor der ér afsonet kan kræve økonomisk compensation, og afsonere kan kræve straffen forkortet.

Men kontrolgruppen undersøgte kun om forandringen af teledata var tilstrækkelig til at få Den Særlige Klageret til at ophæve hele domme. Efter politiet havde gennemgået færre end halvdelen af sagerne besluttede justitsminister Nick Hækkerup at standse gennemgangen. Han fremlagde den ufærdige, interne gennemgang som en sejr for politi og anklagemyndighed, og fandt ikke anledning til at kritisere at de havde kendt til ulovlig forandring uden at orientere dommere, forsvarsadvokater, Folketinget eller ministeren.²²

Fremtiden

Alles øjne er nu på Foreningen imod Ulovlig Lognings sag. Der kan ske to ting i Højesteret i marts. Retten skal vælge imellem at underkende de gamle logningsbestemmelser, eller at trække en klar streg i sandet. Både Den Europæiske Menneskerettighedskonvention og EU's Charter om Grundlæggende Rettigheder har en vigtig bestemmelse. Her i Charteret:

Art. 47, stk. 1: Enhver, hvis rettigheder og friheder som sikret af EU-retten er blevet krænket, skal have adgang til effektive retsmidler for en domstol under overholdelse af de betingelser, der er fastsat i denne artikel.

Logningen er et indgreb i borgernes rettigheder, så borgerne skal kunne gå i retten og kræve at en uafhængig domstol forholder sig til det. Det turde Østre Landsret ikke. Sagen har kostet mere end to millioner kroner i advokattimer og taget mere end tre år. Det er ikke adgang til effektive retsmidler.

Til sammenligning afgjorde byretten i Den Haag i 2015, på baggrund af Digital Rights Ireland-dommen, at den nederlandske logning var i strid med Charteret. Det stoppede log-

ning i Nederlandene. En byretsdommer i 2015. Det har ikke betydet en stigning i uopklaret kriminalitet, eller et fald i antallet af domme.

Hvis vi får vores streg i sandet, kan det betyde en ny retstilstand i Danmark. En ny tidsalder hvor man kan anvende sine menneskerettigheder i by- og landsretten, også når man ikke kan fylde tilskuerpladserne med journalister.

²² Justitsministeren indstiller sagsgennemgang i teledata-sagen på baggrund af kontrolgruppes konklusioner

Milton Friedman om virksomheders sociale ansvar

Niels Westy

Et af Milton Friedmans mange ikoniske indlæg i den amerikanske debat var hans artikel i New York Times i 1970 om virksomhedernes sociale ansvar og ikke mindst forholdet mellem agent og principal. En artikel som i eftertiden igen og igen er blevet taget op i forbindelse med debatten om CSR (Virksomhedens sociale ansvar). Jeg har efter fattig evne oversat teksten til dansk og har forsøgt at være så tro mod den originale tekst som mulig. I den forbindelse vil jeg gerne takke Torben Mark Pedersen og Otto Brøns-Petersen for deres rettelser og forslag til oversættelse af dele af den oprindelige tekst. Den endelige oversættelse er dog alene mit ansvar og min respekt for professionelle oversættere er kun steget efter dette.

Et par ord er nok også på sin plads omkring selve teksten, idet den jo er skrevet ind i den daværende debat i et USA, hvor et af tidens emner bl.a. var inflation (De seneste inflations-tal for USA her i 2021 er for øvrigt på niveau med inflationen omkring 1970, så det kan det jo blive igen), beskæftigelse og forurening og hvorvidt private virksomheder skulle påtage sig et ansvar ud over at holde sig indenfor lovens rammer og ellers varetage kapitalejernes interesser, det vil sige at sikre afkastet (på langt sigt). Eller som Friedman slutter artiklen, med en henvisning til *Capitalism and Freedom* fra 1962, at i et frit samfund ”er der et og kun et socialt ansvar for en virksomhed - at bruge ressourcerne og deltage i aktiviteter, hvis formål er at øge fortjenesten – så længe man holder sig inden for spillets regler, det vil sige deltage i åben og fri konkurrence uden bedrag eller svindel”.

Når man læser Friedmans artikel, er det nok også væsentlig at medtage at det er skrevet som indlæg i en debat, hvor det historiske

udgangspunkt var filantropi (begrebet CSR tidsfastsættes normalt til 1950'erne i USA og kommer først langt senere til Europa og Danmark) og er som sådan ikke forenelig med at varetage ”shareholder-value”. Med andre ord var udgangspunktet, at man skulle varetage ”stakeholder-value” – også selv om det sker på bekostning af ”shareholder-value”. Hvis man tager dette udgangspunkt, er der unægtelig ikke meget CSR tilbage i, hvad mange virksomheder foretager sig (heldigvis vil en del nok mene), hvilket dog ikke nødvendigvis friken-der CSR fra at have nogle betydelige negative konsekvenser. Jeg skal her undlade at kaste mig ud i en længere behandling af den moderne form for CSR's konsekvenser, men vil dog pege på, at der naturligvis i lige så høj grad er tale om at pålægge virksomheder et socialt ansvar, når nogle harcelerer over at navngivne virksomheder vælger at holde vinterfest i stedet for julefest for deres ansatte, som hvis man gjorde det modsatte.

Og herefter er det vist bare at overlade ordet til Milton Friedman

Virksomhedernes sociale ansvar er at øge deres fortjeneste

Milton Friedman oversat af Niels Westy

I en klumme i New York Times i 1970 lancerede Milton Friedman det, der siden er blevet kaldt for Friedmandoktrinen eller aktionærteorien om virksomhedernes sociale ansvar. Det er en normativ teori om, at virksomhedernes eneste sociale ansvar er over for deres aktionærer. Som sådan består virksomhedens sociale ansvar alene i at tjene så mange penge som muligt til dets aktionærer, og så er det op til aktionærerne at bestemme, hvordan de vil bruge deres penge på det ene eller andet sociale formål. Det er ikke en opgave for direktionen i en virksomhed, der alene er udpeget til at drive virksomheden, at bestemme, hvordan virksomhedens ejere skal bruge deres penge på sociale formål.

Når jeg hører forretningsfolk tale veltalende om "det sociale ansvar for virksomheder i en fri markedsøkonomi", bliver jeg mindet om den vidunderlige tekst om franskmænden, som i en alder af 70 år opdagede, at han havde talt prosa hele sit liv. Forretningsfolkene mener, at de forsvarer det frie marked, når de hævder, at forretning ikke "blot" handler om fortjeneste, men også om at fremme ønskværdige "sociale" formål; at virksomheder har en "social samvittighed", og tager deres ansvar alvorligt med at sikre beskæftigelse, eliminere forskelsbehandling, undgå forurening, og hvad der ellers måtte være slagordene for tidens reformatorer. Faktisk er de - eller de ville være det, hvis de selv eller nogen andre tog dem alvorligt - forkyndere af ren og uforfalsket socialisme. Erhvervsfolk, der taler på denne måde, er ubevidst marionetter for de intellektuelle kræfter, som har undermineret grundlaget for det frie samfund de seneste årtier.

Diskussionen om "virksomhedens sociale ansvar" er bemærkelsesværdig ved dens analytiske slaphed og mangel på stringens. For hvad betyder det, at en "virksomhed" har ansvar? Kun mennesker kan have ansvar. En virksomhed er en "kunstig person" og i den forstand kan den siges at have et "kunstigt ansvar", men

"erhvervslivet" som helhed kan ikke siges at have ansvar, selv i denne vage forstand. Det første skridt mod klarhed i undersøgelsen af doktrinen om virksomhedernes sociale ansvar er derfor at spørge præcist, hvad det indebærer for hvem.

Formentlig er de personer, der skal være ansvarlige, forretningsfolk, hvilket betyder individuelle ejere eller virksomhedsledere. Det meste af diskussionen om socialt ansvar er rettet mod virksomheder, så i det følgende vil jeg for det meste se bort fra den enkelte ejer og tale om virksomhedsledere.

I et system med fri markedsøkonomi og privat ejendomsret er en virksomhedsleder en ansat hos virksomhedens ejere. Han har direkte ansvar over for sine arbejdsgivere. Det ansvar er at drive forretningen i overensstemmelse med deres ønsker, som generelt vil være at tjene så mange penge som muligt, samtidig med at de overholder de grundlæggende regler for samfundet, både som givet i lovgivningen og i form af etisk sædvane. Naturligvis kan virksomhedslederne i nogle tilfælde have arbejdsgivere, som har andre mål. En gruppe personer kan oprette et selskab med et velgørende formål - for eksempel et hospital eller en skole. Lederen af sådan et selskab vil ikke have økonomisk afkast som mål, men levering

af visse tjenester.

I begge tilfælde er pointen, at i sin egenskab af virksomhedsleder er lederen en agent for de personer, som ejer selskabet eller som opretter den velgørende institution, og vedkommendes primære ansvar er over for dem.

Naturligvis betyder det ikke, at det er let at bedømme, hvor godt vedkommende udfører sin opgave. Men i det mindste er præstationskriteriet ligetil, og de personer, mellem hvilke der er en frivillig kontraktlig relation, er klart defineret.

Selvfølgelig er virksomhedslederen også en person i sin egen ret. Som privatperson kan vedkommende vedkende sig eller frivilligt påtage sig mange andre ansvarsområder - over for sin familie, sin samvittighed, velgørenhed, kirke, klub, by, land. Vedkommende kan føle sig tilskyndet af disse forpligtelser til at afsætte en del af sin indkomst til formål, som vedkommende finder værdige, at nægte at arbejde for bestemte virksomheder, endda forlade sit job, for eksempel for at slutte sig til landets væbnede styrker. Hvis vi ønsker det, kan vi henvise til nogle af disse ansvarsområder som "socialt ansvar". Men i disse henseender optræder vedkommende som "privat person", ikke som agent for varetagelse af andres interesser. Det er egne penge, tid eller energi vedkommende bruger. Ikke arbejdsgiverens penge, tid eller energi, som vedkommende har indgået aftale om at afsætte til deres formål. Hvis dette er "socialt ansvar", er det enkeltpersoners sociale ansvar, ikke virksomheders sociale ansvar.

Hvad betyder det at sige, at virksomhedslederen har et "socialt ansvar" i sin kapacitet af forretningsmand? Hvis den erklæring ikke er ren retorisk, må det betyde, at vedkommende skal handle på en måde, der ikke er i hans arbejdsgivers interesse. For eksempel ved at afstå fra at øge prisen på produktet for at bidrage til det sociale mål at forebygge inflation, selvom en prisstigning ville være i selskabets interesse. Eller at han skal betale for reduktion af forurening ud over det beløb, som er i selskabets interesse, eller kræves af loven, for at bidrage til det sociale mål om at forbedre miljøet. Eller at han skal hyre langtidsledige på bekostning af virksomhedens indtjening frem for bedre kvalificeret tilgængelig arbejdskraft, for derved

at bidrage til det sociale mål at reducere fattigdom.

I hvert af disse tilfælde ville virksomhedslederen bruge andres penge på en generel social interesse. For så vidt hans handlinger i overensstemmelse med vedkommendes "sociale ansvar" mindsker afkastet til aktionærerne, er det altså deres penge han bruger. For så vidt aktiviteterne fører til højere priser for kunderne, er det kundernes penge han bruger. Og såfremt hans handlinger sænker lønningerne for de ansatte, er det deres penge, han bruger.

Aktionærerne eller kunderne eller medarbejderne kunne hver for sig bruge deres egne penge på "socialt ansvarlige" handlinger, hvis de ønskede det. Virksomhedslederen udøver altså et særskilt "socialt ansvar" snarere end at tjene som agent for aktionærer, kunder eller medarbejdere, hvis han bruger pengene på en anden måde, end de ville have brugt dem.

Men gør virksomhedslederen det, svarer det til at indføre en skat på den ene side, og beslutte hvordan provenuet skal bruges på den anden.

Denne proces rejser nogle politiske spørgsmål på to niveauer: principielt og med hensyn til konsekvenser. Som politisk princip er opkrævning af skatter og brugen af skatteprovenuet en statslig opgave. Vi har etableret udførlige forfatningsmæssige, parlamentariske og retslige bestemmelser til at kontrollere disse funktioner for dermed at sikre, at pålagt skat i så vid udstrækning som mulig er i overensstemmelse med offentlighedens præferencer og ønsker - trods alt var "beskatning uden repræsentation" et af kampråbene under den amerikanske revolution. Vi har et system med kontroller og afvejninger (checks and balances) for at adskille den lovgivende magts opgave med at indføre skatter og vedtage udgifterne fra den udøvende magt opgave med at indkræve skatter og administrere udgifterne og den dommende magts opgave med at afgøre tvister og fortolke lovene.

Men her bliver forretningsmanden - selvvalgt eller udpeget direkte eller indirekte af aktionærer - samtidig både den lovgivende, udøvende og dømmende magt. Han skal beslutte, hvem der skal beskattes med hvor meget, og hvad provenuet skal bruges til - alt dette styret

af tågede formaninger om at begrænse inflationen, forbedre miljøet, bekæmpe fattigdom og så videre.

Hele begrundelsen for at tillade, at virksomhedsledelsen vælges af aktionærerne, er ellers, at vedkommende tjener sin arbejdsgivers interesser. Den begrundelse forsvinder, når virksomhedsledelsen opkræver skat og bruger provenuet til "sociale formål". Hermed bliver virksomhedsledelsen faktisk en offentlig ansat, en embedsmand, selvom vedkommende af navn fortsat er ansat af en privat virksomhed. Af politiske grunde er det utåleligt, at sådanne embedsmænd - for så vidt deres ageren i forhold til socialt ansvar er ægte og ikke kun et paradenummer - vælges, som de bliver nu. Hvis de skal være embedsmænd, så må de vælges gennem en politisk proces. Hvis de skal indføre skatter og afholde udgifter for at fremme "sociale" formål, så skal det ske via en egentlig politisk proces, som godkender skatter og vedtager hvilke formål, som skal fremmes.

Dette er den grundlæggende grund til, at doktrinen om "socialt ansvar" involverer en accept af den socialistiske opfattelse af, at politiske mekanismer - ikke markedsmekanismen - er den rette måde at bestemme fordelingen af knappe ressourcer til alternative anvendelser.

Vurderet på konsekvenser, kan virksomhedslederen så faktisk afvise sit påståede "sociale ansvar"? Antag på den ene side, at han kunne slippe afsted med at bruge aktionærernes, kundernes eller medarbejdernes penge. Hvordan skulle vedkommende kunne vide, hvordan han skal bruge dem? Hvis han får fortalt, at han skal bidrage til at bekæmpe inflation. Hvordan skulle han vide, hvilke handlinger, der vil bidrage til at opfylde det formål? Han er formentlig ekspert i at drive sin virksomhed - i at producere et produkt eller sælge eller sikre finansiering. Men intet i hans ansættelse gør til ekspert på inflation. Vil lavere priser på hans produkter reducere inflationspresset? Eller vil det at efterlade kunderne med mere købekraft, blot omdirigere den til andre steder? Eller hvis han tvinges til at producere mindre på grund af den lavere pris, vil det føre til en mangelsituation? Selv hvis han kunne besvare disse spørgsmål, hvor store omkostninger er vedkommen- de berettiget til at pålægge aktionærer, kunder

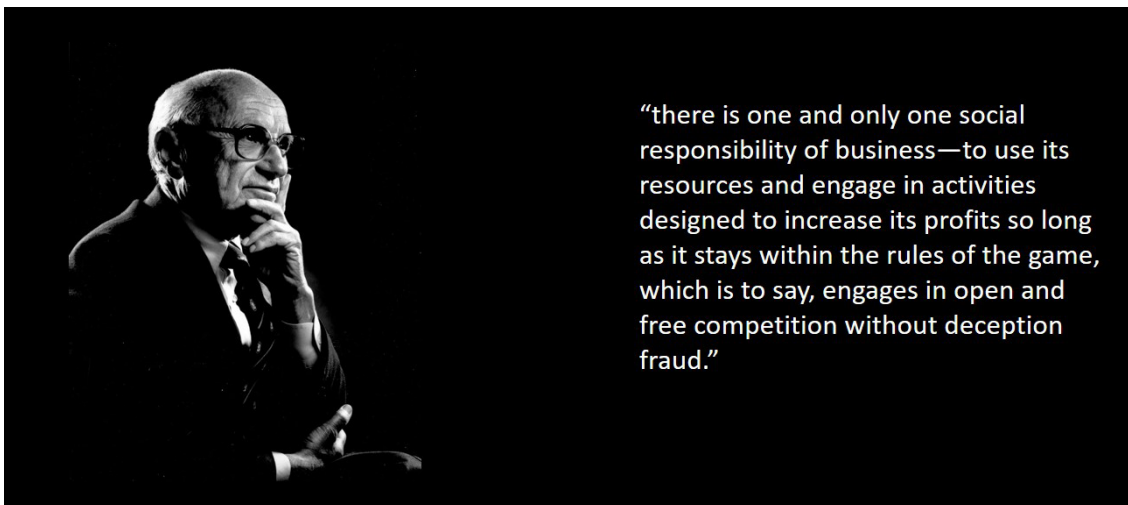
og medarbejdere for at nå dette sociale formål? Hvad er vedkommendes passende del og hvad er andres passende andel?

Og uanset om erhvervslederen vil det eller ej, kan erhvervslederne så slippe afsted med at bruge sine aktionærers, kunders eller ansattes penge? Vil aktionærerne ikke fyre ham? (Enten de nuværende eller dem der overtager, når tiltagene i forhold til socialt ansvar har reduceret virksomhedens overskud og prisen på dets aktier.) Kunder og medarbejdere kan jo fravælge den pågældende virksomhed til fordel for andre producenter og arbejdsgivere, som er mindre omhyggelige med at udøve deres sociale ansvar.

Problemet med "socialt ansvar" står klart, når ideen om socialt ansvar bruges til at retfærdiggøre, at fagforeninger skal udvise tilbageholdenhed i forhold til at kræve højere løn. Interesseskonflikten er evident, når fagforeningernes forhandlere bliver bedt om at underordne deres medlemmers interesse til fordel for overordnede samfundsmål. Hvis fagforeningsforhandlerne forsøger at håndhæve løntilbageholdenhed, vil konsekvensen sandsynligvis blive "vilde" strejker, medlemsoprør og konkurrenter til deres stilling i fagforeningen. Vi har dermed det ironiske fænomen, at fagforeningsledere - i det mindste i USA - har protesteret langt mere modigt og vedholdende mod regeringens indblanding i markedet, end erhvervslivets top.

Vanskeligheden ved at udøve "socialt ansvar" illustrerer naturligvis den store fordel ved et system baseret på private konkurrerende virksomheder - det tvinger folk til at være ansvarlige for deres egne handlinger og gør det vanskeligt for dem at "udnytte" andre mennesker til egne formål - det være sig selviske eller uselviske. De kan "gøre godt" - men kun for egen regning.

En del læsere, som har fulgt argumentet hertil, fristes måske til at gentage, at det er fint og godt at tale om regeringens ansvar for at pålægge skatter og bestemme udgifterne til "sociale" formål som at kontrollere forurening eller uddanne langtidsledige, men at problemerne er for presserende til at vente på den langsomme gang i det politiske system, og at forretningsfolks udøvelse af socialt ansvar er

"there is one and only one social responsibility of business—to use its resources and engage in activities designed to increase its profits so long as it stays within the rules of the game, which is to say, engages in open and free competition without deception fraud."

en hurtigere og sikrere måde at løse presserende aktuelle problemer på.

Bortset fra om dette er faktisk rigtigt - deler jeg Adam Smiths skepsis over for de gode konsekvenser, som kan forventes fra "de, som agerer ud fra et fælles bedste" - det argument må afvises af grundlæggende principielle årsager. Det svarer til at påstå, at de som går ind for de pågældende skatter og udgifter er mislykket med at overtale et flertal af deres medborgere om det fornuftige i dette, og derfor på udemokratisk kan opnå, hvad de ikke kunne opnå på demokratisk vis. I et frit samfund er det svært for "gode" mennesker at gøre "godt", men det er en lille pris at betale for at gøre det svært for "onde" mennesker at gøre "ondt". Især fordi en mands gode er anden mands onde.

Jeg har i denne tekst for enkelhedens skyld koncentreret mig om virksomhedsledelsen, bortset fra en enkelt henvisning til "socialt ansvar" og fagforeninger. Men præcis det samme argument gælder for det nyere fænomen med at opfordre aktionærer til at kræve, at virksomheder udøver socialt ansvar. I de fleste af disse tilfælde handler det om, at nogle aktionærer forsøger at få andre aktionærer (eller kunder eller ansatte) til at bidrage mod deres vilje til "sociale" formål som førstnævnte aktionærer ønsker at begunstige. For så vidt de lykkes, pålægger de igen skatter og bestemmer, hvordan provenuet skal bruges.

Situationen for personligt ejede virksomheder er noget anderledes. Hvis ejer(ne)s handlinger reducerer afkastet ved at udøve sit "sociale ansvar" bruger vedkommende sine egne

penge og ikke andres. Hvis han ønsker at bruge sine penge på sådanne formål, er det naturligvis vedkommendes ret, og jeg kan ikke se, at der kan rejses nogen indvendinger mod det. I processen kan ejeren også pålægge medarbejdere og kunder omkostninger (i form af lavere løn og højere priser). Men fordi det er langt mindre sandsynligt, at vedkommendes virksomhed besidder monopolmagt, end hvad der gælder store selskaber eller fagforeninger, vil disse bivirkninger være små.

I praksis er ideen om socialt ansvar selvfølgelig ofte et røgslør for handlinger, der er berettiget af helt andre grunde end uselvsk at "tjene til fælles bedste".

Det kan f.eks. sagtens være i et selskabs langsigtede økonomiske interesse som større arbejdsgiver at afsætte ressourcer til at forbedre samfundsfunktioner eller forbedre den lokale offentlige sektor. Det vil muligvis gøre det lettere at tiltrække den ønskede arbejdskraft, reducere lønudgiften eller sågar mindske tab fra plyndring og sabotage mv. Eller det kan være, givet at velgørenhed er fradragsberettiget for virksomhederne, at aktionærerne dermed kan bidrage mere til de velgørhedsorganisationer de foretrækker at støtte, ved at lade firmaet yde bidragene end selv at gøre det, da de på den måde også kan bidrage med det beløb, der ellers ville være betalt som selskabsskat.

I hver af disse - og mange lignende - tilfælde er der en stærk fristelse til at rationalisere disse handlinger som udøvelse af "socialt ansvar". I det nuværende debatklimate med dets udbredte modvilje mod "kapitalisme", "fortjeneste", "de

kyniske virksomheder” og så videre, er det en måde for et selskab at skabe goodwill som et biprodukt af omkostninger, som er fuldt ud retfærdiggjort ud fra at følge egeninteressen.

Det ville være inkonsekvent af mig at opfordre virksomhedsledere til at afstå fra dette hykleriske ”spil for galleriet”, fordi det skader grundlaget for et frit samfund. Det ville i sig selv være at stille krav om, at virksomhederne udøver ”socialt ansvar”. Hvis vores politiske system og den offentlige opinion medfører, at det er i virksomhedernes egeninteresse at tilsløre deres handlinger på denne måde, kan jeg ikke forarges over det. Samtidig kan jeg godt udtrykke beundring for de individuelle ejere, der foragter sådanne tiltag, fordi de mest af alt er svindel.

Uanset om man bør fordømme dette spil for galleriet, og det nonsens som ledende indflydelsesrige erhvervsfolk fremkommer med under dække af socialt ansvar, skader det grundlaget for et frit samfund. Jeg imponeres igen og igen af mange forretningsfolks skizofrene adfærd. De er i stand til at være ekstremt fremsynede og klarttænkende, når det kommer til forhold internt i deres virksomhed. Samtidig er de utroligt kortsynede og usammenhængende, når det drejer sig om forhold uden for deres virksomhed, der påvirker erhvervslivets overlevelse generelt. Denne kortsynethed viser sig for eksempel klart i de mange opfordringer fra erhvervsfolk om guidelines for priser og lønninger samt pris- og indkomstpolitik. Der er intet som på så kort tid kan ødelægge et marked og erstatte det med et planøkonomisk system som effektivt statskontrollerede lønninger og priser.

Forretningsfolks kortsynethed kan også eksemplificeres med deres taler om socialt ansvar. Det giver dem måske nok kudos på kort sigt, men det bidrager også til at styrke den allerede alt for udbredte opfattelse af økonomisk profit – overskud – som noget ”øndt og umoralsk”, som skal begrænses og kontrolleres. Når først dette synspunkt accepteres, vil de kræfter, der bremser det frie marked, ikke være en social bevidsthed, uanset hvor højt udviklet den er, ”altvidende” erhvervsledere, men jernnæven fra regeringsbureaukrater. Her, som med pris- og lønkontrol, forekommer det mig, at mange

forretningsfolk afslører en nærmest selvmorderisk adfærd.

Det politiske princip, der ligger til grund for markedssystemet, er enstemmighed. På et idealt frit marked baseret på privat ejendomsret kan ingen enkeltpersoner tvinge andre. Alt samarbejde er frivilligt, alle parter i et sådant samarbejde vinder ved det, og ellers kan de vælge ikke at deltage. Der er ingen ”sociale” værdier, intet ”socialt ansvar” i nogen anden forstand end de fælles værdier og enkeltpersoners ansvar. Samfundet er en samling af individer og de forskellige grupper, som individerne danner frivilligt.

Det politiske princip, der ligger til grund for det politiske system er tvang – forstået som, at man indordner sig. Individet skal tjene en mere generel social interesse – hvad enten det bestemmes af religion, en diktator eller et flertal. Det enkelte individ har måske stemmeret og kan stemme efter, hvad vedkommende ønsker, men hvis afstemningen falder ud til andres fordel, skal det enkelte individ bøje sig. Her er det legitimt at kræve, at individet bidrager til opfyldelse af sociale mål, uanset om individet ønsker det eller ej.

Desværre er enstemmighed ikke altid mulig. Der er områder, hvor kravet om underkastelse synes at være uundgåelig, så jeg kan ikke se, hvordan man helt kan undgå brugen af den politiske mekanisme.

Men hvis man tager doktrinen om ”socialt ansvar” alvorlig, ville det udstrække principperne for det politiske system til at gælde enhver menneskelig aktivitet. Dermed adskiller det sig filosofisk ikke fra de mest eksplicite kollektive doktriner. Det adskiller sig kun ved at påstå, at kollektive mål kan opnås uden kollektivistiske midler.

Det er grunden til at jeg i min bog *Capitalism and Freedom*, kalder det en ”grundlæggende undergravende doktrin” i et frit samfund, og har sagt at i et sådant samfund, ”er der et og kun et socialt ansvar for en virksomhed – at bruge dets ressourcer og deltage i aktiviteter hvis formål er at øge dens fortjeneste, så længe den holder sig inden for spillets regler, det vil sige, deltager i åben og fri konkurrence uden bedrag eller svindel.

Boganmeldelse

Anne Applebaum: Rød sult - Stalins hungersnød i Ukraine

Kåre Jansbøl*

Anne Applebaum: Rød sult - Stalins hungersnød i Ukraine. Kristeligt Dagblads forlag, 2018. 499 sider.

Holodomor er sammensat af de ukrainske ord for sult og udryddelse. Altså "sultudryddelse". Holodomor anvendes om Ukraine i årene mellem 1931 og 1934, hvor mere end 3,9 millioner ukrainere døde af sult. Holodomor kan også inkludere nogle af de omkringliggende lande i samme periode, hvor mange mennesker også sultede ihjel, om end Holodomor gik værst ud over ukrainerne. Det første ukrainske oprør mod Sovjetstyret i 1919 kan også ses som en del af Holodomor.

Sultudryddelsen skyldtes ikke mangel på mad, men derimod at Stalin og Sovjetregimet bevidst og systematisk konfiskerede de ukrainske bønders korn og madvarer, samt fjernede bøndernes mulighed for at forlade landet og tage til byerne eller til udlandet. Bønderne sultede derfor ihjel. I perioden omkring 1930'erne var korn en af meget få varer, som Sovjetunionen kunne sælge internationalt. Stalin havde derfor i den periode behov for det Ukrainske korn. Stalin solgte således det Ukrainske korn, samtidig med at den Ukrainske befolkning døde af sult. Holodomor ligner således folkemord, genocide, etnisk udrensning, eller koncentrationslejre, som alle er begreber, der er opfundet senere.

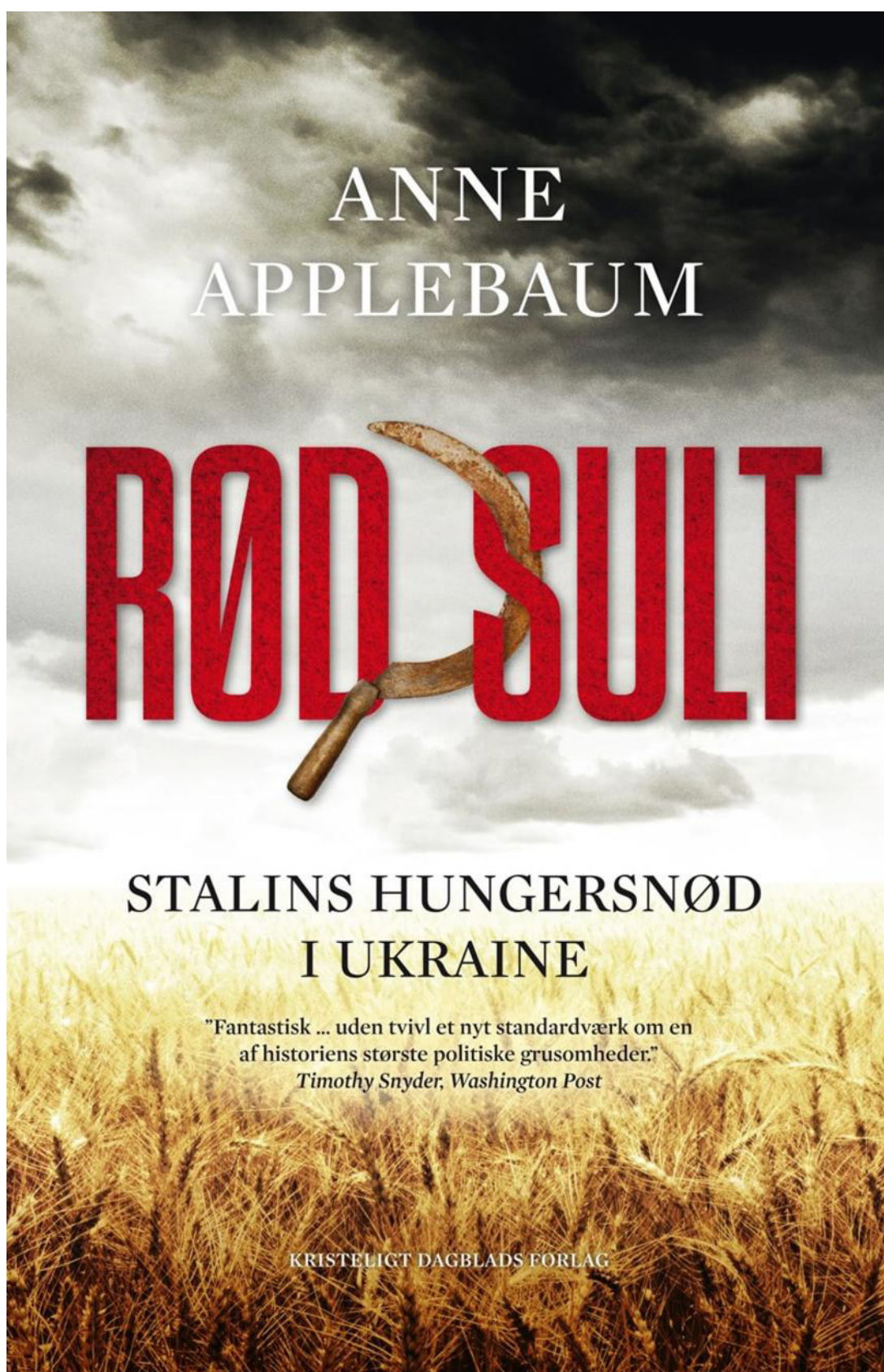
Ikke overraskende benægtede Stalin og Sovjetregimet samt mange på venstrefløj i andre lande, at Holodomor havde forekommet. Hvis de erkendte, at der havde været sult, anså de ikke sulten som særligt udbredt, eller de benægtede, at sulten skyldtes bevidst planlægning. Efter anden verdenskrig, hvor Ukraine i

en periode var besat af Tyskland, blev påstanden om Holodomor ofte afvist som en fascistisk konspirationsteori. Ronald Reagan iværksatte i 1980'erne en historisk udredning, som resulterede i bøger og film, der viste, at Holodomor virkelig havde forekommet og var fuldt ud så brutal som påstået. Det lukkede imidlertid ikke debatten. Reagan var en del af koldkrigen og blev af mange venstreorienterede anset for utroværdig, hvorfor de ikke havde tillid til resultaterne fra en historisk udredning igangsat af ham.

Men et par år efter Sovjetunionens opløsning, nedsatte man i Ukraine en historiekomite bestående af et bredt udvalg af forskere på såvel den ene som den anden side. Komiteen fik adgang til tidligere hemmeligholdte dokumenter, og deres konklusion var overraskende klar og entydig:

Historierne om sultudryddelsen – Holodomor – havde ikke været et bedrag eller et fascistisk komplot. Holodomor havde foregået og sultudryddelsen skyldtes politiske beslutninger i kommunistpartiet, ofte med Stalin som den direkte ordregiver. Der havde således faktisk været beslaglæggelser af korn, og terror mod især bondebefolkningen og ukrainske akademikere. Det var sandt, at forældreløse børn i stort tal drev omkring på landet og i byerne før de fleste af børnene døde af sult. Det var sandt, at ukrainere blev drevet til kannibalisme, hvor nogle spiste deres egne eller andres børn. Det var virkelig sandt, at der i perioden lå lig i gaderne. Sovjetstyret havde faktisk indført et system, hvor ukrainske bønder angav deres

*Kåre Jansbøl har en Ph.D. i antropologi og har stor interesse for historie

naboer, venner eller familie for derved at få en kortfristet overlevelsesmulighed for sig selv.

Det var også sandt, at ukrainere havde ydet temmelig kraftig modstand mod kommunis-

men, hvilket ellers var blevet fortiet. Men det var også sandt, at ukrainere havde medvirket til at kommunismen havde kunne fungere og udføre disse gerninger. Nogle ukrainere havde gjort det af overbevisning, andre for at berige sig selv, andre igen for at overleve eller udskyde deres egen udslettelse.

Applebaum fortæller historien metodisk og med sikker sans for at få alle væsentlige empiriske forhold inddraget. Historien fortælles kronologisk, der fokuseres på de ukrainske forhold og især på bønderne, som grusomhederne gik mest ud over. Alle relevante involverede aktører og deres oplevelser inddrages. Der er få og velvalgte sammenligninger med forhold andre steder i Sovjetunionen, hvorved historien bliver sat ind i en større historisk sammenhæng. Bogen mister aldrig fokus på de ukrainske forhold og oplevelser, og den bliver på intet tidspunkt spekulativ.

Applebaum inddrager administrative dokumenter, taler og breve fra de implicerede. Hun hæfter sig især ved nogle af Stalins ordre og breve. De beviser, at Stalin var en aktiv hovedkraft i Holodomor. Der er således ingen tvivl om, at Stalin vidste, at befolkningen sultede ihjel. Brevene viser eller antyder stærkt, at Stalin – i alle fald nogle gange – ønskede at knægte ukrainsk modstand en gang for alle. Andre af Stalins ordrer og breve viser, at han efterfølgende også aktivt forsøgte at skjule den sande historie.

Baggrunden for Holodomor i 1931-1933 skal delvist findes i det historiske set spændte forhold mellem Rusland og Ukraine. Ukraine ligger som en klods på Ruslands vej til Sortehavet. Sortehavet er vigtig for Rusland, fordi det giver adgang til handel, tilstedeværelse og magt i resten af verden. Samtidig har Ukraine gode jorder og kan derfor producere store mængder af afgrøder, især af korn. Igennem historien har Ukraine ofte været en del af Rusland. I forbindelse med den russiske revolution, blev Ukraine i 1917 indlemmet i Sovjetunionen. I 1919 var der modstandskampe, som for en kort tid medførte Ukrainsk selvstændighed. Stalin bekæmpede Ukrainsk selvstændighed brutalt og det medførte det, der kan betegnes som den første Holodomor i 1919.

Efter den russiske revolution i 1917-1919

kollektiviserede man produktionsapparatet i Sovjetunionen, herunder Ukraine. Det gik relativt let i byer og med fabrikker og lignende store produktionsvirksomheder, men var betydeligt vanskeligere med landbrug, som der var meget af i Ukraine.

Applebaum trækker naturligvis på den eksisterende forskning, men hun har også fået adgang til meget nyt materiale, som er blevet tilgængeligt efter murens fald, men som endnu ikke er blevet anvendt til historiske beskrivelser af perioden. Jeg tænker, at man har ønsket at få en internationalt anerkendt top-forsker til at udføre opgaven med at anvende det nye arkivmateriale. Derved har man nok håbet på, at historien om Holodomor kommer ud over Ukrainske grænser og at troværdigheden bliver høj. Det er sikkert også derfor, at Anne Applebaum holder sig så tæt på at beskrive materialet. Det er heller intet behov for at smarte vinklinger, for materialet er ubehageligt, rørende og tankevækkende i sig selv.

Vil du skrive i LIBERTAS?

Har du lyst til at bidrage til et af de kommende numre af LIBERTAS, så send en e-mail til redaktøren på: torbenmarkp@hotmail.com

LIBERTAS bringer såvel artikler inden for som uden for tema, debatindlæg samt anmeldelser af bøger og film m.m., men redaktionen påtager sig intet ansvar for materiale tilsendt uopfordret.

Skrivevejledning

- Alle indlæg skal være skrevet i Word
- Kort resume på maks 150 ord
- Eventuelt: Kort forfatterbiografi på maks 20 ord
- Begræns tekstformatteringen, fremhævet tekst som kursiv ikke understreget
- Artikler må meget gerne indeholde illustrationer, grafer, tabeller og tekstbokse, der vedlægges separat som JPG-filer og i sort-hvid
- Noter som fodnoter, ikke slutnoter
- Der anføres kilder for alle direkte refererede eller citerede kilder
- Litteraturhenvisninger i teksten anføres med forfatternavn og årstal og evt. sidetal i parentes, eksempelvis: Friedman (1992, 56).
- Litteraturliste sidst i artiklen. Citeret litteratur anføres alfabetisk efter efternavn og dernæst årstal, jf.

Friedman, Milton (1990): "Bimetallism revisited," *Journal of Economic Perspectives*, 4, 85-104.

Friedman, Milton (1992): *Money Mischief. Episodes in Monetary History*. New York.

Kommende numre af LIBERTAS

LIBERTAS nr. 78. Marts 2022: **Muhammedtegninger i undervisningen. Regulering**

LIBERTAS nr. 79. Juli 2022: **John Rawls' "En Teori om retfærdighed" efter 50 år**

LIBERTAS nr. 80. November 2022: **Crackpot economics**

LIBERTAS nr. 81. Marts 2023: **Adam Smith - 300 år**

LIBERTAS nr. 82. Juli 2023: **Liberal uddannelsespolitik. Koranloven. Adam Smith Prisen 2023**

DEN SYNLIGE HÅND

Regulering

Torben Mark Pedersen

Ikke så snart var der indgået en aftale mellem regeringen, SF, Radikale, Venstre og Konservative om at øge forsvarsbudgettet til 2 pct. af BNP i 2033, før erhvervsorganisationer og fagforeninger efterlyste, at pengene skulle bruges til at styrke dansk forsvarsindustri og skabe arbejdspladser i Danmark.

Og det er et af problemerne med statslig regulering: Den er alt ofte resultatet af lobbyisme fra erhvervsinteresser, fagforeninger, klimagrupper og miljøorganisationer, forbrugergrupper, ligestillingsgrupper og andre, der alle vil ride deres egne kæpheste.

Lobbyisme er ikke alene et samfundsøkonomisk dødvægtstøb, men det fører også til en ineffektiv form for regulering, der resulterer i en misallokering af ressourcer af enormt omfang. Allerede Adam Smith var opmærksom på problemet, men i dag er problemet mangedoblet med alle de – ofte statsfinansierede – NGO'ere, der søger at gøre deres indflydelse gældende i forfølgelsen af deres særinteresser.

Den amerikanske økonom og Nobelprismodtager, George Stigler, talte om "regulatory capture", når de regulerende myndigheder gør sig selv til agenter for

erhvervsinteresser, men politikerne står såmænd ikke tilbage for lobbyister i bestræbelserne på at shanghaje deres egen politik til egne politiske dagsordener.

Klimapolitikken og "den grønne omstilling" er et godt eksempel på, hvordan de røde partier under påskud af den grønne omstilling forfølger alle mulige andre

røde mærkesager, og tilmed ikke så sjældent på bekostning af hensynet til klimaet. Når kommunalt ansatte skal tvinges til kødfrie dage i kantinerne, så er det et eksempel på, at politikerne forfølger helt andre mål under dække af klimahensyn.

Store kriser – som CORONA,

"klimakrisen" og krig – giver politikerne særlig gunstige betingelser for at gennemføre planøkonomiske indgreb under dække af, at det er "nødvendighedens politik". Nedlægningen af minkerhvervet var et gammelt ønske fra venstrefløjspartierne.

Men selv om regeringen netop i den sag ville fremstå handlekraftig, så Danmark ikke blev til et nyt Wuhan, har ingen villet tage ansvar for beslutningen.

